

การเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีสมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 6*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรางคนา นิพัทธ์สุขกิจ**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ต้องการศึกษาการเสด็จประพาสเพชรบุรีของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4-6 โดยต้องการเสนอให้เห็นวิธีการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองเพชรบุรี ซึ่งถือเป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่ครั้งอดีต สถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงนิยมเสด็จพระราชดำเนิน พื้นที่ศึกษาจำกัดอยู่เพียงเมืองเพชรบุรีหรือที่ปัจจุบันคืออำเภอเมืองเพชรบุรีเท่านั้น การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวในเมืองเพชรบุรีที่ยังคงมีอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าพระมหากษัตริย์จากรัชกาลที่ 4-6 เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีหลายครั้ง และทรงประทับครั้งละนานๆ วัตถุประสงค์ของการเสด็จประพาสมีทั้งเพื่อประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถ การท่องเที่ยวไปตามสถานที่สำคัญของเมืองเพชรบุรี ซึ่งมีทั้งสถานที่ตามธรรมชาติและศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับการทำนุบำรุงพระศาสนา ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญของพระมหากษัตริย์ ส่วนการเดินทางไปยังเมืองเพชรบุรีเกิดการเปลี่ยนแปลงหลังจากการสร้างทางรถไฟสายใต้ ทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็วกว่าเดิมที่ต้องเดินทางเป็นวันๆ ด้วยทางน้ำ ทั้งทางน้ำภายในและการเดินทางด้วยเรือขนาดใหญ่ทางทะเล สถานที่ท่องเที่ยวที่เคยเสด็จประพาสยังคงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของเมืองเพชรบุรีจนกระทั่งปัจจุบัน

คำสำคัญ : การเสด็จประพาส เมืองเพชรบุรี รัชกาลที่ 4-6

Abstract

The research article of The Travelling to *Muang Phetchaburi* of King Rama IV-VI had purposes to research the travelling of King Rama IV-VI to *Muang Phetchaburi* which was considered to be a major city, how to get to Phetchaburi, and the popular attractions at those times. The study area is restricted only in *Muang Phetchaburi* or *Amphoe Muang Phetchaburi* at the present. This study will help to understand the importance of popular attractions in the city of Phetchaburi nowadays. The research indicated that King Rama IV-VI went to *Muang Phetchaburi* many times and stayed there for a long time. The purposes of the trips were relaxation and travelling to many important places, natural attractions and religious places included, which was consistent with the royal duties.

* บทความนี้มาจากงานวิจัยเรื่อง “เพชรบุรี: ตามรอยเสด็จประพาส” ในโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดการข้อมูลประวัติศาสตร์เพื่อเพิ่มศักยภาพในการนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของอำเภอเมืองเพชรบุรี” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยภายใต้โครงการศิลปกรรมพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อความยั่งยืนของสังคมและชุมชน จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยศิลปากร

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

The travelling to *Muang Phetchaburi* was change after the construction of the Southern Railway. It was faster than travel by a day by water travel; both internal waterways and by large sea-going vessels. And the royal attractions in the past are still the attractions of Phetchaburi at present.

Keywords : Travelling, *Muang Phetchaburi*, King Rama IV-VI

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อมาถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย มีการจารึกชื่อเมืองเพชรบุรีเอาไว้บนศิลาจารึกที่กล่าวถึงเขตแดนของสุโขทัยที่ไปจรดเพชรบุรี เมืองนี้ยังเป็นเมืองสำคัญต่อมาในสมัยอยุธยา เพราะถือเป็นพื้นที่เศรษฐกิจเนื่องจากมีพื้นที่ราบลุ่มกว้างขวางเหมาะแก่การเพาะปลูก อีกทั้งยังเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมจะใช้เป็นที่ตั้งมั่นบัญชาการรบทั้งทางบกและทางทะเล ดังนั้นตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพชรบุรีจึงมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญ มีกำลังคนจำนวนมากสำหรับป้องกันข้าศึกกรุกล้ำเข้าตีกรุงศรีอยุธยาทางช่องสิงขร ซึ่งปัจจุบันอยู่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จึงปรากฏชื่อเจ้าเมืองเพชรบุรีในสมัยอยุธยาในฐานะแม่ทัพออกรับศึกหลายครั้ง นอกจากนั้น ด้วยทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมเพชรบุรีจึงเป็นเมืองท่าสำคัญที่พ่อค้าและนักเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาจะต้องแวะพัก ก่อนเดินทางต่อไปยังเมืองมะริด และในทางกลับกัน

หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 แล้ว แม่เมืองเพชรบุรีจะไม่ได้เสียหายยับเยินเช่นกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่สามารถคงความสำคัญเอาไว้ได้ เพราะเมื่อเสียเมืองมะริดไปแล้วเส้นทางการค้าจากเพชรบุรีสู่มะริดจึงเสื่อมความสำคัญลงโดยปริยาย อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ เมืองเพชรบุรียังคงมีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านและเป็นประตูสู่หัวเมืองทางใต้ การสะสมกำลังคนที่เพชรบุรียังคงดำเนินต่อไป และเมื่อราชสำนักจัดการขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสายสำคัญในภาคตะวันตกเพิ่มขึ้น เช่น คลองสุนัขหอน คลองลัดขีสารบางตะบูน ทำให้การเดินทางจากเมืองอื่นเข้าสู่เมืองเพชรบุรีทำได้สะดวกยิ่งขึ้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีหลักฐานระบุว่าเมืองเพชรบุรีถือเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญ เพราะเป็นแหล่งปลูกข้าวพันธุ์ดี มีไพร่หลวงส่งข้าวนาบัก คือข้าวนาดำที่ต้องเพาะต้นกล้าก่อนแล้วจึงนำมาปักมาเป็นข้าวทรงบาตรทรงประเคนใช้ในราชการตลอดทั้งปี เมื่อเกิดศึกสงครามก็มีการเกณฑ์ข้าวจากเมืองเพชรบุรีไปใช้ในกองทัพ นอกจากนี้ยังมีต้นตาลโดนดสำหรับทำน้ำตาลหม้อที่สามารถส่งภาษีเข้าสู่ราชสำนักได้เป็นจำนวนมาก เมืองเพชรบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังเป็นแหล่งผลิตเนื้อวัวที่เรียกว่าเนื้อเพชรบุรีเพื่อนำลงสำเภาไปขายยังเมืองจีน¹ ผลไม้จากเพชรบุรีก็เป็นผลผลิตสำคัญอีกประเภทหนึ่งที่นำออกส่งราชสำนักได้เป็นจำนวนมาก รวมไปถึงผลผลิตจากทะเล และเพชรบุรียังเป็นแหล่งส่งส่วยไม้ที่สำคัญของกรุงเทพฯ จึงกล่าวได้ว่าเพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญมาแต่อดีต และยังคงความสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์

ราชสำนักกรุงเทพฯมองเห็นความสำคัญของเมืองเพชรบุรีเรื่อยมา และเห็นความสำคัญของชุมชนและหัวเมืองทางด้านทิศตะวันตก ดังจะเห็นได้จากการขุดคลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลองในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การขุดคลองภายในเชื่อมแม่น้ำสายสำคัญที่เกิดขึ้นนี้ช่วยเชื่อมการคมนาคมให้สะดวกและเปิดโอกาสให้เกิดความคล่องตัวทางเศรษฐกิจได้มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากกรณีของเพชรบุรี การขุดคลองเชื่อมดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เมืองเพชรบุรีเข้าสู่การค้ารอบปากอ่าวไทยได้ง่าย ผู้คนที่ชุมชนแม่กลองสามารถแล่นเรือเล็กออกจากปากแม่น้ำแม่กลองเข้าสู่แม่น้ำเพชรบุรีได้โดยสะดวก

¹ นวลสวาท อัครนิพนธ์. (2535). ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรี พ.ศ. 2400-2460. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า 20-21.

เส้นทางดังกล่าวนี้เป็นเส้นทางที่ใช้กันมาเป็นเวลายาวนานก่อนที่จะเกิดการสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อเกิดการติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงได้ง่ายขึ้นจึงทำให้เมืองเพชรบุรีเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่มีเงินตราเป็นสื่อกลางได้อย่างชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลาดเมืองเพชรในสมัยรัชกาลที่ 3 ถือเป็นตลาดใหญ่ที่ประมวลอาคารตลาดใน พ.ศ. 2394 ได้สูงถึง 39 ชั้น 10 ต่ำลิ่ง และอาคารตลาดก็ยังคงสูงชันเรื่อย ๆ ในรัชกาลถัดไป¹ นอกจากนี้เมืองเพชรบุรียังเป็นเมืองที่มีพวกมิชชันนารีออกมาจากกรุงเทพฯ เพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนา แสดงให้เห็นว่าเมืองเพชรบุรีเป็นหัวเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญ มีไพร่อาศัยเป็นจำนวนมาก และเป็นเมืองเศรษฐกิจ

เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงทราบความสำคัญของเมืองเพชรบุรีมาตั้งแต่ครั้งยังทรงพระผนวช ทรงให้ความสำคัญแก่เมืองเพชรบุรีในด้านศาสนา เศรษฐกิจ และการปกครอง และด้วยความสำคัญของเมืองเพชรบุรีทำให้ทรงสร้าง “พระนครคีรี” ขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับและรับแขกเมือง

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “พระตำหนักบ้านปืน” ขึ้นที่เมืองเพชรบุรีเช่นกัน แต่ยังไม่สร้างแล้วเสร็จก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างต่อจนสำเร็จและทรงเปลี่ยนชื่อเป็นพระราชมราชนิเวศน์ และยังได้โปรดให้สร้าง “พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน” ขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่อำเภอชะอำ ในเขตจังหวัดเพชรบุรีด้วย

จึงกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงให้ความสำคัญกับเมืองเพชรบุรีมาตั้งแต่โบราณ และเมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แม้ว่าจะไม่มีความสำคัญทางด้านการค้าส่งออก/มาจากเมืองมะริดและอ่าวเบงกอลดังที่เคยเป็นมาในสมัยอยุธยา แต่ความสำคัญในด้านการค้าภายใน การเกษตรกรรม และการเป็นชุมชนใหญ่ที่มีผู้คนมากมายก็ไม่ได้ทำให้เมืองเพชรบุรีด้อยความสำคัญลงไปแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม พระมหากษัตริย์จากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของเมืองเพชรบุรี จนกระทั่งทรงสร้างที่ประทับขึ้น ณ เมืองนี้ และเสด็จพระราชดำเนินมาประทับและเสด็จประพาสเป็นประจำ รวมไปถึงพระมหากษัตริย์อีก 2 พระองค์คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเลือกเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีเช่นเดียวกัน

การเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 นั้น นอกจากจะเสด็จพระราชดำเนินมาด้วยความสำคัญของเมืองเพชรบุรีเองแล้ว กล่าวได้ว่าการรับวัฒนธรรมตะวันตกในด้านการท่องเที่ยวก็น่าจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เสด็จประพาสมาประทับยังเมืองนี้เป็นประจำ

การท่องเที่ยวเป็น “วัฒนธรรมใหม่” เกิดขึ้นในช่วงการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตก แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเกิดขึ้นก่อนในยุโรปและอเมริกา ที่เกิดขึ้นได้เนื่องจากความสะดวกในการเดินทางได้อย่างปลอดภัยและรวดเร็วกว่าเดิม ซึ่งเห็นได้จากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นไป การท่องเที่ยวเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจถือเป็นสิ่งที่ไปด้วยกัน ชาวสยามหรือชาวไทยแต่ดั้งเดิมไม่รู้จักการท่องเที่ยว เนื่องจากการเดินทางไปที่ต่างๆ ของผู้คนในสมัยก่อนหน้านี้แฝงไว้ด้วยวัตถุประสงค์อื่นที่ไม่ใช่การพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนใหญ่การเดินทางจะเกิดขึ้นเนื่องจากหน้าที่บางอย่าง อาทิ การสงคราม การค้าขาย การทำกิจการให้หลวง แม้แต่ในครั้งที่มีการเสด็จไปยังพระพุทธรูปของพระเจ้าอยู่หัวในสมัยอยุธยา เช่น ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่มีการตีความว่าเป็นการท่องเที่ยว แต่ก็เพียงการท่องเที่ยวแบบแอบแฝงเท่านั้น เพราะจุดประสงค์หลักของการเสด็จพระราชดำเนินคือการไปเพื่อทำบุญ ไม่ใช่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

¹ แหล่งเดิม, หน้า 24-25.

วรรณ วลัยวานิชให้ความหมายของคำว่า “การท่องเที่ยว” ไว้ว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้าง มิได้มีความหมายเพียงการเดินทางเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การเคลื่อนย้ายประชากรจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง รวมทั้งการเดินทางภายในประเทศและเดินทางระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวจึงเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ได้รับความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน อาจสรุปความหมายของการท่องเที่ยวได้ในเงื่อนไข 3 ประการ คือ ประการแรกต้องเดินทางจากถิ่นที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่นชั่วคราว ประการที่สองต้องเดินทางไปด้วยความสมัครใจ และประการสุดท้ายเดินทางด้วยจุดมุ่งหมายใดๆ ก็ได้ ที่มีใช้เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ จึงกล่าวได้โดยสรุปว่าการท่องเที่ยวหมายถึงกิจกรรมใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางของบุคคลจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจและพึงพอใจต่อการเดินทาง เพื่อวัตถุประสงค์ใดๆ ที่ไม่ใช่การหารายได้ กิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เดินทาง ในที่นี้หมายถึงนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน

บทความนี้ต้องการศึกษาการเสด็จประพาสเพชรบุรีของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4-6 ซึ่งคำว่าประพาสมีความหมายถึง “การไปเที่ยว” โดยเลือกศึกษาสถานที่ท่องเที่ยวคือที่เมืองเพชรบุรี ที่พระมหากษัตริย์เจ้านาย และขุนนาง รวมทั้งชาวต่างประเทศนิยมไป เหตุที่ต้องกล่าวถึงการเดินทางท่องเที่ยวของพระมหากษัตริย์ก็เนื่องจากการท่องเที่ยวมิใช่วัฒนธรรมของชาวสยามมาแต่เดิม และผู้ที่รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ก็คือกลุ่มของพระมหากษัตริย์ และชนชั้นสูงที่อยู่ในสยาม ทั้งนี้เพื่อเสนอให้เห็นวิถีการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองเพชรบุรี และสถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงนิยมเสด็จพระราชดำเนิน พื้นที่ศึกษาจำกัดอยู่เพียงเมืองเพชรบุรีหรือที่ปัจจุบันคืออำเภอเมืองเพชรบุรีเท่านั้น การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวในเมืองเพชรบุรีที่ยังคงมีอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

1. การรับแนวคิดวัฒนธรรมการท่องเที่ยวจากตะวันตก

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวสำหรับชาวสยามเป็นแนวคิดที่รับมาจากตะวันตกในราวสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกที่มาพร้อมกับการเข้ามาของวิทยาการและความรู้แบบตะวันตก โอกาสในการส่งต่อแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเกิดขึ้นหลังจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ที่เป็นความพยายามแก้ไขข้อความในสนธิสัญญาเบอร์นีที่ทำไว้ก่อนเมื่อ พ.ศ. 2369 ข้อความสำคัญประการหนึ่งที่มีการแก้ไขในคราวทำสนธิสัญญาเบาว์ริงก็คือการอนุญาตให้พ่อค้าและชาวตะวันตกผู้มาพำนักในกรุงเทพฯ เดินทางออกไปนอกกรุงเทพฯ ได้ ซึ่งแต่เดิมนั้นห้ามเดินทาง ไม่มีข้อยกเว้นแม้จะเป็นเหตุผลทางสุขภาพก็ตาม เมื่อแก้ไขสนธิสัญญาสำเร็จ จึงเกิดผลพลอยได้คือการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศในดินแดนสยาม

ข้อความในสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ให้ประโยชน์ในด้านการเดินทางท่องเที่ยวแก่ชาวต่างประเทศก็คือ

“ข้อ 5 ว่า คนอยู่ในบังคับบัญชาอังกฤษที่เข้ามาอาศัยอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ต้องไปบอกแก่กงสุลให้จัดซื้อไว้ ถ้าคนเหล่านี้จะออกไปทะเลอาจจะไปเที่ยวเกินกำหนด 24 ชั่วโมงตามสัญญาไว้ที่จะให้คนในบังคับอังกฤษอยู่ กงสุลจะไปขอหนังสือเบิกส่งเจ้าพนักงานฝ่ายไทยให้ไป ถ้าคนในบังคับอังกฤษจะกลับออกไปกรุงเทพฯ ถ้าขุนนางเจ้าพนักงานฝ่ายไทยบอกแก่กงสุลว่า มีเหตุควร

¹ วรรณ วลัยวานิช. (2546). ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. หน้า 7

จะห้ามมิให้ออกไป กงสุลก็จะมิให้ออกไป ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษไปเที่ยวในระหว่าง 24 ชั่วโมง กงสุลจะเขียนเบนหนังสือไทยให้ไปว่า คนนั้นชื่ออย่างนั้น รูปร่างอย่างนั้น มีรูปร่างอย่างนั้น และจะต้องให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยประทับตราหนังสือให้ไปเป็นสำคัญด้วย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยดูหนังสือแล้วให้คืนหนังสือ ให้ปล่อยตัวไปโดยเร็ว ถ้าไม่มีหนังสือกงสุลประทับตราเจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปสำหรับตัว สงสัยว่าเป็นคนหนี ก็ให้ยึดเอาตัวไว้ แล้วให้มาบอกความแก่กงสุลให้รู้¹

จากนั้น พ่อค้า นักเดินทาง นักการทูต รวมทั้งมิชชันนารีชาวตะวันตกจากชาติที่ลงนามในสนธิสัญญาแบบเดียวกันกับสยามก็มีโอกาสเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ของประเทศสยาม และเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวให้แก่ชาวสยาม

คนอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวแพร่หลายมากยิ่งขึ้นก็คือแพทย์ชาวตะวันตก ซึ่งในระยะ แรกเข้ามาพำนักในกรุงเทพฯ ในฐานะของมิชชันนารีหรือหมอสอนศาสนา แพทย์เหล่านี้นำแนวคิดเรื่องการเดินทางพักผ่อนมาเผยแพร่ให้แก่ชนชั้นสูงชาวสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อตากอากาศตามชายทะเล เพื่อฟื้นฟูสุขภาพและรักษาโรค มิชชันนารีผู้มีบทบาทในด้านนี้เช่น หมอบรัดเลย์ หมอเฮาส์ หมอสมิธ ซึ่งเข้ามาอาศัยในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา²

ในด้านชาวสยาม ชนชั้นสูงเป็นกลุ่มคนที่ได้รับแนวคิดวัฒนธรรมการท่องเที่ยวจากตะวันตกก่อนคนกลุ่มอื่น และเกิดการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อความสุขสำราญใจ การตากอากาศ และการปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ที่ให้ไปยังที่มีอากาศดี ซึ่งในสมัยนั้นหมายถึงชายทะเล สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวเอาไว้ 15 เส้นทาง และในบรรดาเส้นทางเหล่านั้น เมืองเพชรบุรีก็ปรากฏอยู่ด้วยในเส้นทางที่ 2 คือการเที่ยวทางชายทะเลปากซีได้จากเพชรบุรีไปถึงตรังกาฬ³

การท่องเที่ยวแบบที่ได้รับวัฒนธรรมตะวันตกนั้น เริ่มเห็นอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 สันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ทรงผนวชเป็นเวลาถึง 27 ปี และทรงใช้ช่วงเวลานี้เสด็จออกอุทิศไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา เมื่อทรงรับแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวจากตะวันตก จึงทรงนำมาปรับใช้ได้ไม่ยาก และเป็นแบบอย่างให้แก่เจ้านายพระองค์อื่นๆ ในการเสด็จประพาสยังหัวเมืองเพื่อการท่องเที่ยวด้วยเช่นเดียวกัน

2. การเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีสมัยรัชกาลที่ 4-6

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระราชหฤทัยในเมืองเพชรบุรีตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์ เพราะเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญทางศาสนา ดังจะเห็นจากการที่เสด็จฯ ไปยังเมืองเพชรบุรีตั้งแต่ครั้งยังทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุสมณญาวชิรญาณภิกษุ สถานที่ที่เสด็จไปเยี่ยมชมนั้นเป็นสถานที่สำคัญของเมืองมาแต่ดั้งเดิม และน่าจะเป็นเส้นทาง “ท่องเที่ยว” แบบไทยก่อนการรับวัฒนธรรมตะวันตก เห็นไปที่การไปวัดและไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป และสถานที่สำคัญทางศาสนา ดังนั้น สถานที่ซึ่งผู้ไปเยือนเพชรบุรีจะต้องไปนมัสการคือสถานที่ทางพระพุทธศาสนา วัดวาอาราม สุนทรภูในนิรศ เมืองเพชรก็กล่าวถึงการเดินทางไปยังวัดพระนอน วัดเขابันไดอิฐ วัดบนถ้ำเขาหลวง เป็นต้น ซึ่งวชิรญาณภิกษุก็เสด็จฯ ตามเส้นทางเหล่านี้เช่นกัน

1 wikisource.org/wiki/สนธิสัญญาเบาวีริง (ออนไลน์)

2 ปิ่นเพชร จำปา. (2545). *วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า 55.

3 ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี. (มปป.). *การเสด็จตรวจราชการหัวเมือง*. หน้า 12-13.

ต่อมาเมื่อขึ้นครองราชย์ บรรยากาศของลัทธิจักรวรรดินิยมที่แผ่ปกคลุมทวีปเอเชียมากขึ้นกว่า สมัยรัชกาลที่ 3 ทำให้ทรงมีพระราชดำริจะสร้างพระราชวังอีกแห่งหนึ่งนอกกรุงเทพฯ เพื่อใช้เป็นที่ประทับ ในเรื่องนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเคยอธิบายไว้ว่า สืบเนื่องมาจากการที่ทรงรำคาญพระราชหฤทัย ที่ทูตต่างประเทศมักขู่ว่าจะเรียกเรือรบเข้ามาปิดปากอ่าวไทยเมื่อยามมีปัญหาขัดแย้งกัน จึงทรงมีพระราชดำริว่ากรุงเทพฯ อยู่ใกล้ทะเล หากมีสงครามกับต่างประเทศจริง พวกฝรั่งอาจเอาเรือรบเข้ามาถึงราชธานีก็ได้ จึงทรงอยากให้มีราชธานีสำรองเหมือนครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังนั้น ในปี 2399 จึงโปรดให้บูรณะพระราชวังของสมเด็จพระนารายณ์ที่เมืองลพบุรีและพระราชทานนามว่าพระนารายณ์ราชนิเวศน์ และเมื่อสร้างพระที่นั่งเสร็จ ทรงเคยเสด็จพระราชดำเนินไปประทับครั้งหนึ่ง ทรงพบว่าอากาศไม่ดี ไม่เป็นที่สบาย จึงทรงให้ยุติการก่อสร้างต่อ

สันนิษฐานว่าในที่สุดพระราชดำริเรื่องการสร้างราชธานีสำรองตามแบบสมัยสมเด็จพระนารายณ์ อาจะทรงยกเลิกไป เพราะหากจะทรงสร้างด้วยเหตุผลเพื่อป้องกันข้าศึกเข้ามาทางน้ำ เพชรบุรีคงไม่ใช่ตัวเลือกที่ดีนัก เพราะสามารถเดินทางทางน้ำเข้าถึงได้ไม่ยาก แต่อาจจะทรงต้องการสร้างที่ประทับนอกพระนคร ตามเมืองสำคัญและได้ผลพลอยได้คือเพื่อพักผ่อนพระอิริยาบถหรือเพื่อให้มีที่ประทับนอกพระนครดังเช่น พระมหากษัตริย์ในยุโรป

ด้วยความสำคัญของเมืองเพชรบุรีดังที่กล่าวไว้ตั้งแต่ต้น และจากการที่ทรงเคยอุดมคดียังเมืองนี้ สมัยที่ยังทรงพระผนวช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริถึงถ้าเขาหลวงที่ ทรงปฏิสังขรณ์ไว้เมื่อครั้งเป็นพระภิกษุ และมีพระราชประสงค์จะเสด็จไปทอดพระเนตรในหน้าแล้ง พ.ศ. 2400 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเพชรบุรีปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและทำบันไดลงในถ้ำให้เรียบร้อย¹ จากการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ ทรงพอพระทัยในภูมิประเทศของเขาพระนอน จึงให้สร้างพลับพลาที่ประทับขึ้น และทรงสร้างพระนครคีรีที่เขาวัดพระนอนหรือเขามหาสมณนี้เอง ต่อมาทรงเปลี่ยนนามเขามหาสมณเป็น เขามหาสวรรค์ ทรงสร้างหมู่พระที่นั่งและที่ประทับและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ บนยอดเขา พระราชวังบนยอดเขา ได้รับการขนานนามในภายหลังว่า “พระนครคีรี”

ที่ตั้งของพระนครคีรีเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระองค์เป็นอันมาก เห็นจากการเสด็จพระราชดำเนิน โดยทางชลมารคมาทอดพระเนตรการก่อสร้างด้วยพระองค์เอง และเมื่อพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์สร้างเสร็จ ใน พ.ศ. 2402 โปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรมปีละหลายครั้ง ครั้นละหลายวัน และยังโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อที่นาราษฎรตั้งแต่ทุ่งเขาพนมขวิด ระหว่างเขามหาสวรรค์กับเขาหลวง เป็นพื้นที่ 735 ไร่ 2 งานเพื่อ ทำนาหลวง และใน พ.ศ. 2402 ทรงทอดกฐินหลวงที่เพชรบุรีถึง 40 วัด และพระราชทานแจกทานคนชรา อายุ 60 ปีขึ้นไปด้วย

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินมายัง เมืองเพชรบุรีหลายครั้ง แต่ในระยะหลังไม่โปรดประทับที่พระนครคีรีเหมือนพระราชชนก ทั้งนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2450) แพทย์ได้ กราบบังคมทูลกำชับว่าให้ระวังพระองค์อย่าให้ประชวร เพราะหากประชวรเช่นเป็นไข้ อาจทำให้พระโรคกำเริบ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับมาประเทศสยามจึงทรงมีพระราชดำริหาที่ประทับนอกพระนคร เพราะราว เดือนกันยายนในพระนคร มักมีฝนชุก ทำให้ประชวรไข้เนื่องๆ ที่ประทับนอกพระนครคือที่พระนครคีรี ก็ไม่เป็นที่สบาย โดยเฉพาะในฤดูฝนจะมีอากาศชื้น จึงทรงเกรงจะประชวรไข้ ซึ่งเคยทรงเป็นมาแล้วครั้งหนึ่ง

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเมืองเพชร. (2547). หน้า 78-80.

เมื่อประทับที่นั่น จึงทรงเลือกที่ตั้งพระราชวังใหม่ เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) สมุหเทศาภิบาล มณฑลราชบุรี เลือกลำหาดินที่เหมาะสมถวายได้ที่ตำบลบ้านปิ้ง ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำเพชรบุรีไม่ไกลจากตัวเมืองนัก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อที่ดินจากราษฎรด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ แล้วสร้างพลับพลาที่ประทับและสร้างพระราชวังบ้านปิ้งขึ้น เสด็จพระราชดำเนินวางศิลาฤกษ์ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2453 แต่ยังไม่ทันสร้างเสร็จก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระราชวังบ้านปิ้งมาสร้างเสร็จในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2461 และทรงให้เปลี่ยนนามเป็นพระรามราชนิเวศน์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองเพชรบุรียังคงเป็นสถานที่ทรงโปรดสำหรับการมาตากอากาศที่ชายทะเลและเสด็จพระราชดำเนินมาอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งทรงให้สร้างพระราชนิเวศน์ขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ความนิยมในการท่องเที่ยวตากอากาศเปลี่ยนจากเพชรบุรีไปเป็นที่อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กระนั้นก็ยังมิพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมายังเพชรบุรีอยู่เนื่อง ๆ

2.1 สังเขปการเสด็จประพาสเพชรบุรีของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4-6

จาก พ.ศ. 2401 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พ.ศ. 2461 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ทรงโปรดเมืองเพชรบุรี มีทั้งที่เสด็จมาเพื่อพักผ่อนพระราชอิริยาบถ เยี่ยมชมสถานที่สำคัญต่างๆ ซึ่งมีผู้นิยมไปเยือน เสด็จมาเพื่อตากอากาศ รวมทั้งเพื่อประกอบพระราชกรณียกิจและการเยี่ยมเยียนราษฎร ดังจะเห็นได้จากตารางดังต่อไปนี้

จากตารางจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีหลายครั้ง ดังปรากฏในหลักฐาน อาทิ จดหมายเหตุหมอบรัดเลย์ พบว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2401 - 2408 เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีแทบจะทุกปี บางปีเสด็จพระราชดำเนินหลายครั้ง และทรงใช้การเดินทางด้วยเรือกลไฟออกจากปากอ่าวไทยมายังปากแม่น้ำเพชรบุรี พระราชกรณียกิจเมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองเพชรบุรี มีทั้งการเสด็จมาทอดพระเนตรการก่อสร้างพระตำหนัก การถวายผ้าพระกฐิน การเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ รวมทั้งการออกสำรวจพื้นที่และดูแลราษฎร

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ซ่อมพระนครคีรีใหม่ทั้งหมด เพื่อใช้เป็นที่พักแรมพักผ่อนพระราชอิริยาบถและต้อนรับแขกเมือง จากตารางจะเห็นว่าพระองค์เสด็จ มายังเมืองเพชรบุรีหลายครั้งเช่นกัน การเสด็จฯ มีทั้งโดยใช้พระราชพาหนะเรือกลไฟพระที่นั่ง และพระราชพาหนะเรือพระที่นั่งที่ใช้ในแม่น้ำ เช่นเมื่อครั้งที่เสด็จ ประพาสต้น ทรงใช้เส้นทางน้ำสายในผ่านหัวเมืองต่างๆ ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายใต้ช่วงแรกแล้วเสร็จจึงเสด็จพระราชดำเนินมายังเพชรบุรีโดยรถไฟ เมื่อทรงมีพระราชปรารภสร้างพระราชวังแห่งใหม่ขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรี ในวันที่ 3 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2452 จึงเสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรม ณ ตำบลบ้านปิ้ง ทอดพระเนตรแบบแปลนที่จะสร้างพระราชวัง พระราชกรณียกิจครั้งเสด็จพระราชดำเนินมาที่เมืองเพชรบุรีประกอบไปด้วยการเสด็จเยี่ยมราษฎร พระราชกรณียกิจด้านการศาสนา การต้อนรับราชทูต ฯลฯ

ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การเสด็จพระราชดำเนินมายังจังหวัดเพชรบุรีระหว่าง พ.ศ. 2457-2468 มีทั้งที่เสด็จผ่านและทรงประทับแรมเป็นเวลาค้างครั้งละนานๆ สถานที่ซึ่งโปรดประทับคือที่บริเวณค่ายบางทะเล หรือที่ต่อมาทรงให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นหาดเจ้าสำราญ

จะเห็นได้ว่าจากรัชกาลที่ 4-6 พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองเพชรบุรีเป็นประจำ ทรงประทับครั้งละหลาย ๆ วัน นอกจากเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงสำราญและพักผ่อนพระอิริยาบถแล้วยังเสด็จมาเพื่อประกอบพระราชกรณียกิจอื่นๆ ด้วย แต่เมื่อคำนึงถึงเส้นทางคมนาคมที่ยังไม่สะดวกดังเช่นในปัจจุบันนี้ จึงเป็นเรื่องน่าสนใจว่าการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองเพชรบุรีในช่วงเวลานั้นไปได้โดยวิธีการใดบ้าง และใช้เวลานานเท่าใดในการเดินทางแต่ละครั้ง

2.2 การเดินทางไปยังเมืองเพชรบุรี

จากตารางที่ 1 จะเห็นการเดินทางมายังเมืองเพชรบุรีของพระมหากษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ ได้ 2 ทาง คือทางน้ำและทางบก อย่างไรก็ตาม การเดินทางทางน้ำ มีทั้งการเดินทางโดยทางน้ำสายในและการเดินทางโดยใช้เรือกลไฟข้ามทะเลจากปากอ่าวไทยมายังปากแม่น้ำเพชรบุรี ส่วนการเดินทางทางบกคือการเดินทางโดยรถไฟ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากเส้นทางรถไฟสายใต้ช่วงกรุงเทพฯ-เพชรบุรีสร้างเสร็จและสามารถเปิดเดินรถได้ใน พ.ศ. 2446

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี สมัยรัชกาลที่ 6-4

รัชกาล	เดือน/ปีที่เสด็จ	เหตุผลที่เสด็จ	เสด็จ โดยทาง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	มีนาคม 2401	ทอดพระเนตรเขาหลวงและการปลูกพระตำหนักพลับพลาที่เขามหาสมน	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	สิงหาคม 2402	เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันตก	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	27 ตุลาคม 2402	ถวายผ้าพระกฐินที่พระอารามต่างๆ ในเมืองเพชรบุรี 40 วัด	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	10 พฤษภาคม 2403	ทอดพระเนตรการก่อสร้างพระนครคีรี เป็นครั้งที่ 2 ของปีนั้น	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	24 มิถุนายน / 20 ตุลาคม 2403	เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	12 พฤศจิกายน 2403	เสด็จทอดพระเนตรดาวพระพุทธรูปเข้าดวงอาทิตย์	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	25 มกราคม 2406	เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	13 กุมภาพันธ์ 2407	ทอดพระเนตรป่าเขาในแขวงเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรี ศึกษาวัดแดด วัดดาวและเส้นรุ้งเส้นแวง ตลอดจนความเป็นอยู่ของราษฎร	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	16 มกราคม 2408	พระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี สมัยรัชกาลที่ 6-4 (ต่อ)

รัชกาล	เดือน/ปีที่เสด็จ	เหตุผลที่เสด็จ	เสด็จ โดยทาง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	12 กุมภาพันธ์ 2418	เสด็จไปยังสถานที่สำคัญ และให้ราษฎรเข้าเฝ้า	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	เดือนกุมภาพันธ์ 2429	เสด็จสถานที่ต่างๆ ในเมือง รวมทั้งตลาด หมู่บ้าน ไทยทรงดำ ฯลฯ ตลอดทั้งเดือน	ทางชลมารค โดยเรือกลไฟ
	เดือนกรกฎาคม 2447	เสด็จประพาสต้นมาเพชรบุรีโดยทางรถไฟพระที่นั่งจากราชบุรี แล้วเสด็จไปยังสถานที่ต่างๆ ในเมืองเพชรบุรีตลอดทั้งเดือน	ทางรถไฟ และทรงใช้เรือในการเสด็จ ไปยังสถานที่ต่างๆ
	เดือนกันยายน 2452	เสด็จไปตามสถานที่ต่างๆ ของเมืองเพชรบุรี 2 ครั้งในเดือนนี้ เสด็จกลับกรุงเทพฯ ช่วงกลางเดือนแล้วเสด็จ มาอีกครั้งหนึ่ง	เรือและรถไฟ
	เดือนธันวาคม 2452	ประทับแรม ณ ตำบลบ้านป็น ทอดพระเนตรแปลนที่จะสร้างพระราชวัง และเสด็จประพาสพระนครคีรี ทอดพระเนตรการตกแต่งบนพระนครคีรี เพื่อรับแขกเมือง	รถไฟ
	ปลายเดือนมกราคมและเดือนกุมภาพันธ์ 2453	เสด็จรับแขกเมืองที่เมืองเพชรบุรี	รถไฟ
	2453 เสด็จมาเพชรบุรี หลังจากนั้นอีกหลายครั้ง	บวชนาคหลวง พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ข้าราชการ บำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสครบรอบปีที่พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรุณวงศ์ รัชสมโภชสิ้นพระชนม์ ทั้งหมดนี้จัดที่พระตำหนักบ้านป็น	รถไฟ

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี สมัยรัชกาลที่ 6-4 (ต่อ)

รัชกาล	เดือน/ปีที่เสด็จ	เหตุผลที่เสด็จ	เสด็จ โดยทาง
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	เดือนมกราคม 2457	เสด็จ มากับกองเสือป่า เสนาหลวงรักษาพระองค์	ไม่ทราบ
	4 มิถุนายน 2458	เสด็จพระราชดำเนินมณฑลพิษณุ ใต้ผ่านเพชรบุรี มีประชาชนที่ถูก เพลิงไหม้ร้อรับเสด็จ ด้วย ทรง พระกรุณาโปรดฯ ให้งดเก็บเงิน บำรุงห้องที่เป็นเวลาหนึ่งปี	รถไฟ
	พ.ศ. 2461-2466	เสด็จพระราชดำเนินมา ประทับแรม ณ ค่ายหลวงหาดเจ้า สำราญทุกปี ยกเว้นเพียง ปี 2463 และประทับอยู่ครั้งละ หลาย ๆ วัน ทุกครั้งเสด็จ ในเดือนเมษายน	รถไฟ
	พ.ศ. 2461	ทรงประทับที่ค่ายหลวงหาด เจ้าสำราญต่อเนื่องกันถึง 73 วัน คือจากวันที่ 2 พฤษภาคม - 14 กรกฎาคม 2461	รถไฟ
	พ.ศ. 2467 และ 2468	เสด็จพระราชินเวศน์มฤคทายวัน	รถไฟ

2.2.1 การเสด็จพระราชดำเนินโดยทางน้ำ

การเดินทางโดยทางน้ำจากกรุงเทพฯ ไปยังเพชรบุรี มีวิธีการเดินทางไปได้ 2 วิธี คือ

2.2.1.1 การเดินทางโดยใช้เรือกลไฟ ออกทะเลที่ปากอ่าวไทยไปยังปากแม่น้ำเพชรบุรี

2.2.1.2 การเดินทางตามเส้นทางน้ำสายใน ลัดเลาะจากแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังแม่น้ำท่าจีน
แม่น้ำแม่กลอง และไปถึงแม่น้ำเพชรบุรี

ดังจะได้กล่าวถึงโดยสังเขป ดังนี้

2.2.1.1 การเดินทางโดยใช้เรือกลไฟ การเดินทางโดยวิธีที่ 1 พระมหากษัตริย์ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิยมใช้ ส่วนการเดินทางแบบหลัง
จะเห็นได้มากในบรรดานักเดินทางชาวต่างประเทศและชาวไทยทั่วไป

ในจดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่า “วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2403 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเฉลิมพระชนมพรรษา 56 พระราชทานเลี้ยงฝรั่งที่พระที่นั่งใหม่ รุ่งขึ้นเสด็จเมือง
เพชรบุรี” ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับที่ 5 ปีกอก พ.ศ. 2403

ทรงกล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนั้นว่าเสด็จ ออกจากกรุงเทพฯ เวลา 4 ทุ่มของวันที่ 19 ตุลาคม เสด็จพระราชดำเนินถึงปากน้ำตำบลบ้านแหลมเวลา 3 โมงเช้า ถึงพระนครคีรีเวลาบ่าย 2 โมง ของวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2403 “ฉันทมาจากกรุงเทพฯ เวลา 4 ทุ่ม (10 P.M.) วันขึ้น 5 ค่ำ (19th inst..) มาถึงปากน้ำ บ้านแหลม 3 โมงเช้า (9 A.M.) ได้ขึ้นมาเดินที่ท่าบ้านใหม่ มาถึงที่ “นครเขา” (Mountainous Palace) นี้ เวลาบ่าย 2 โมง...”¹ จะเห็นว่าทรงใช้เวลา 11 ชั่วโมงกว่าจะมาถึงปากน้ำบ้านแหลม และใช้เวลาอีกราว 5 ชั่วโมงกว่าจะถึงพระนครคีรี

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ยังทรงเดินทางไปยังเพชรบุรีด้วยเรือกลไฟ ในจดหมายเหตุราชการกิจรายวัน พระราชินีพันธุในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบันทึกถึงการเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2429 โดยทางเรือกลไฟเอาไว้ กล่าวถึงการจัดเรือพระที่นั่ง 2 ลำ เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่ง เวสาลีในเวลาเย็น เรือพระที่นั่งแล่นถึงเมืองสมุทรปราการเวลา 2 ทุ่ม หลังจากนั้นเสด็จไปประทับเรืออุบลบุรพทิศ เวลาตี 11 หรือห้าทุ่ม เรือออกจากท่าเมืองสมุทรปราการ แล่นออกปากอ่าวตัดทะเลมาถึง อ่าวบ้านแหลมเมืองเพชรบุรีในเวลาประมาณ 11 นาฬิกา หลังจากนั้นจะต้องทรงเปลี่ยนเรือเป็นเรือพระที่นั่งโบริด มีเรือกลไฟทรงอนิกรอบจูงเรือ เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในอ่าวบ้านแหลม ไปตามลำน้ำจนถึงที่ประทับ ตำบลบ้านใหม่ เสด็จขึ้นที่ประทับศาลาบ้านใหม่ จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินทรงม้าพระที่นั่งไปยังเขามหาสวรรค์ และประทับแรมที่พระนครคีรี²

2.2.1.2 การเดินทางตามเส้นทางน้ำสายใน การเดินทางตามทางน้ำสายในคือการลัดเลาะไปตามแม่น้ำลำคลองที่มีการขุดคลองเชื่อมต่อกัน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเดินทาง ถือเป็นเส้นทางที่ผู้สัญจรทางน้ำใช้กันเป็นปกติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาเมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ในปีระกา พ.ศ. 2452 วันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 128 ถึงการเดินทางทางเรือออกจาก กรุงเทพฯ ว่า “...ได้ออกจากท่าวัดราชาธิวาสมาในคลองบางกอกใหญ่ ได้เห็นคลองนั้นกันเรือกว้างขวาง...”³ เส้นทางเสด็จจากนั้นเข้ามาทางคลองภาษีเจริญ⁴ ซึ่งเป็นเส้นทางที่มีเรือสัญจรเป็นจำนวนมาก

¹ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2506). พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1. หน้า 143.

² จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2510). จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชินีพันธุในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 18-19.

³ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2499). พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จเมืองราชบุรี ในปีระกา ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452). หน้า 1.

⁴ พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) เจ้าภาษีฝิ่น กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ใช้เงินจากภาษีฝิ่นขุดคลองนี้ โดยดำเนินการขุดเมื่อ พ.ศ. 2410 แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2415 มีวัตถุประสงค์ในการขุดเพื่อประโยชน์ในการค้าขายและการสัญจรทางน้ำระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองสมุทรสาคร กล่าวได้ว่าเป็นคลองที่ขุดเพื่อผลประโยชน์ของพระภาษีสมบัติบริบูรณ์เอง เพราะมีโรงที่บ่ออยู่ที่บ้านดอนไถ่ดี (ดอนกะฎี) ทำให้สามารถขนส่งอ้อย และน้ำตาลทราย ได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น คลองสายนี้เริ่มต้นจากคลองบางกอกใหญ่และคลองบางขุนศรี มารวมกันที่วัดประดู่ในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ปลายคลองออกแม่น้ำท่าจีน ที่ตำบลดอนไถ่ดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มีความยาว 620 เส้น (24.8 กิโลเมตร) คลองภาษีเจริญขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยทรงยกเงินพระคลังข้างที่หรือพระคลังเดิม ที่พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ หรือเจ้ายิ้ม (ต่อมาคือพระยาพิสนท์สมบัติบริบูรณ์) ต้องส่งให้พระคลังให้เป็นค่าจ้างขุดคลอง แต่เสด็จสวรรคตก่อนที่คลองจะขุดเรียบร้อย

ก่อนหน้าการขุดคลองภาษีเจริญ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) คิดจะขุดคลองจากแม่น้ำท่าจีนมาออกแม่น้ำแม่กลอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานเงินภาษีน้ำตาลซึ่งจ่ายในตัว คือยกไว้เป็นเงินสำหรับสร้างวังเพชรบุรี ไม่ต้องส่งคลังเลย จนกระทั่งสร้างวังเรียบร้อยแล้วท่านเจ้าพระยาฯก็ได้ส่งเงินเข้าคลัง¹ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2499 : 3) คลองดังกล่าวนี้คือคลองดำเนินสะดวก² ซึ่งเป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินด้วยเช่นกัน

เส้นทางสัญจรทางน้ำสายนี้เป็นเส้นทางที่ผู้คนใช้อยู่เป็นประจำ จึงพบการเดินทางไปยังเมืองเพชรบุรีโดยเรือของนักเดินทางชาวต่างประเทศในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งคงเป็นเส้นทางเดียว กับทางเสด็จพระราชดำเนินทางน้ำสายใน ดังตัวอย่างการเดินทางของนายแฟรงค์ วินเซนต์ จูเนียร์ ชาวอเมริกัน ที่บันทึกการเดินทางไปยังเมืองเพชรบุรีเอาไว้ในหนังสือเรื่อง *The Land of the White Elephant Sights and Scenes in Burma, Siam, Cambodia and Cochine-China (1871-1872)*³

นายแฟรงค์ วินเซนต์ จูเนียร์ เดินทางไปยังเมืองเพชรบุรีด้วยเส้นทางน้ำโดยใช้คลองเชื่อมจากแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเพชรบุรี โดยเรือขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “เรือบ้าน (A house-boat) เป็นเรือรับจ้างหรือให้เช่าพร้อมฝีพายผู้ชาย 6 คน⁴ คนครัวและเด็กเสิร์ฟ ในเรือแบ่งส่วนเป็นห้องได้ถึง 5 ห้อง การเดินทางมักเริ่มต้นในตอนเย็น เพราะอากาศไม่ร้อน เรือล่องไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาที่ดงามด้วยแสงไฟ⁵

นายวินเซนต์ เล่าว่า “เรือแล่นเข้าไปยังแม่น้ำมหาชัย บริเวณริมฝั่งแม่น้ำหนาแน่นไปด้วยพืชพันธุ์ไม้เขียวชอุ่ม และข้ามลำคลองสายหนึ่งซึ่งทอดยาวเป็นแนวตรง ความยาวประมาณ 30 ไมล์ ภูมิภาคบริเวณนี้มีลักษณะเป็นที่ราบ ซึ่งในช่วงแรกๆ ยังคงปกคลุมไปด้วยต้นหญ้าเป็นแนวยาว เราผ่านหมู่บ้านเพียงไม่กี่แห่ง หลังจากนั้นบริเวณสองฝั่งคลองจึงเริ่มเต็มไปด้วยต้นกล้วยและต้นจากเรียงเป็นทิวแถว ส่วนที่ไกลออกไปอีกคือเรือกสวนและนาข้าว พืชผักที่บริโภคกันในเมืองหลวงส่วนใหญ่จะเพาะปลูกจากที่นี่ ซึ่งทั้งนี้เข้าผืนดินเพื่อการเพาะปลูกตลอดจนคนงานเกือบทั้งหมดเป็นชาวจีน ตกบ่ายเรือของเราจึงข้ามแม่น้ำอีกสายหนึ่งชื่อว่า – แม่น้ำท่าจีน (the Haichin) และเมื่อได้เวลาเย็นย่ำจึงเริ่มเข้าสู่แม่น้ำแม่กลอง (Meklong)”⁶ และจากแม่น้ำแม่กลองเรือเข้าสู่แม่น้ำเพชรบุรี ซึ่งฝีพายเลือกเข้าคลองลัดเพื่อย่นระยะทางของแม่น้ำ ซึ่งยาวและคดเคี้ยวจนกระทั่งบ่ายสามโมงหรือ 15.00 น. ของวันรุ่งขึ้น เรือจึงมาถึงเมืองเพชรบุรี

นายวินเซนต์ใช้เวลาประมาณสองวันสองคืนจากกรุงเทพฯ ไปถึงเมืองเพชรบุรี อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะอย่างไรก็ดี มิชชันนารีคนอื่นที่เดินทางจากกรุงเทพฯ มายังเพชรบุรีโดยทางน้ำเช่นเดียวกัน บันทึกไว้ว่าใช้เวลาระหว่าง 36-48 ชั่วโมงหรือน้อยกว่านั้น เพราะบรรดาลำคลองสายยาวๆ ถูกตัดจนมีแนวตรงเพื่อย่นระยะทางให้สั้นลง ทำให้การติดต่อเชื่อมโยงเส้นทางสัญจรทางน้ำใกล้ขึ้น⁷

¹ แหล่งเดิม. หน้า 3.

² เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหพระกลาโหม เป็นแม่กองขุดคลองดำเนินสะดวก เริ่มขุดใน พ.ศ. 2403 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2411 วัตถุประสงค์ในการขุด เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง โดยขุดแยกจากแม่น้ำท่าจีนฝั่งขวา ที่ตำบลบางยาง อำเภอกะทู้แบน จังหวัดสมุทรสาคร ผ่านอำเภอบ้านแพ้ว ไปเชื่อมกับแม่น้ำแม่กลองที่ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีความยาว 840 เส้น (33.6 กิโลเมตร)

³ กรมศิลปากร. (2557) ตามรอยฝรั่ง เล่าความหลังเมืองพระปรี (ราชบุรี). หน้า 80.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 80. ซารา คอฟแมน มิชชันนารีชาวอเมริกันที่เข้ามาในสยามระหว่าง พ.ศ. 2417-2425 บันทึกไว้ว่ามี การว่าจ้างเหล่าฝีพายในราคา 24 เซนต์ต่อวันพร้อมข้าวอย่างพอเพียงสำหรับฝีพาย

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 55.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 57.

⁷ แหล่งเดิม. หน้า 88.

ต่อมาเมื่อการรถไฟเปิดเดินทางใน พ.ศ. 2446 จึงเกิดการเดินทางไปยังจังหวัดเพชรบุรีโดยทางรถไฟ

2.2.2 การเดินทางโดยรถไฟ

การก่อสร้างทางรถไฟเป็นทางเลือกหนึ่งในการป้องกันประเทศในเวลานั้นที่ประสบการคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม เนื่องจากสามารถลำเลียงทหาร อาวุธ และอาหารจากกรุงเทพฯ ไปยังจังหวัดตามแนวชายแดนได้สะดวกและรวดเร็วกว่าการคมนาคมทางอื่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชประสงค์ที่จะขยายเส้นทางรถไฟออกไปยังภูมิภาคต่างๆ ทรงมีพระราชโองการให้สำรวจพื้นที่เพื่อสร้างทางรถไฟหลวงขึ้นและเริ่มสร้างทางรถไฟสายเหนือและสายอีสานขึ้นก่อน ส่วนทางรถไฟสายใต้ นั้น กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นเนื่องจากภัยจากจักรวรรดินิยมเช่นเดียวกัน เนื่องจากอังกฤษกดดันและแสดงความประสงค์จะเข้ามาแทรกแซงการสร้างทางรถไฟสายใต้ เพราะต้องการเชื่อมต่อกับทางรถไฟที่อังกฤษสร้างในเขตมลายู พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างทางรถไฟสายใต้ขึ้น เพื่อเพื่อรักษาความมั่นคงและเพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชาติมหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในประเทศไทยสยาม เป็นการป้องกันการแทรกแซงหัวเมืองมลายูของไทยได้ด้วย

อย่างไรก็ดี การสร้างทางรถไฟสายใต้เริ่มต้นจากเส้นทางกรุงเทพฯ - เพชรบุรีก่อน และแล้วเสร็จเปิดการเดินทางได้ในวันที่ 1 เมษายน 2446 หลังจากนั้นจึงเกิดการสร้างทางรถไฟต่อไปจนถึงสุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เส้นทางรถไฟเสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองเพชรบุรี แต่การเดินทางใช้ว่าจะสะดวก เพราะจะต้องเสด็จพระราชดำเนินไปประทับรถไฟที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย ในการเดินทาง จะต้องเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังท่าวาสุกรีก่อนเพื่อทรงรถยนต์พระที่นั่งไปยังสถานีรถไฟบางกอกน้อย รถไฟพระที่นั่งจะออกจากสถานีในตอนบ่ายและเดินทางถึงเพชรบุรีในเวลาเย็น ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง 40 นาที¹ ซึ่งช่วยย่นระยะทางและใช้เวลาน้อยกว่าการเดินทางโดยทางเรืออย่างมาก

จะเห็นได้ว่า การเดินทางไปยังเมืองเพชรบุรีนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเดินทางด้วยเส้นทางน้ำสายใน ไปเป็นการใช้เรือกลไฟ และการใช้รถไฟ อย่างไรก็ดี แม้การเดินทางด้วยรถไฟจะเกิดขึ้นแล้ว แต่เชื่อได้ว่ายังมีผู้คนที่ใช้การเดินทางทางน้ำเพื่อไปยังเพชรบุรีอยู่ เนื่องจากไม่ต้องจ่ายค่าโดยสารแพงเช่นการโดยสารรถไฟ แม้จะช่วยย่นระยะเวลาลงไปได้มาก แต่วิถีชีวิตของผู้คนในเวลานั้นยังไม่ต้องเร่งรีบมากแต่อย่างใด

3. ตามรอยเสด็จพระราชดำเนินเมืองเพชรบุรี

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาถึงเมืองเพชรบุรี มักจะเสด็จฯ ไปตามสถานที่ “ท่องเที่ยว” ในสมัยนั้น ซึ่งมีทั้งสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ เช่น ถ้ำ ลำน้ำ ชายทะเล ตลาด และสถานที่ท่องเที่ยวที่สืบเนื่องกับพระพุทธศาสนาคือวัดวาอารามต่างๆ วัดเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่ครั้งอยุธยา และพระมหากษัตริย์ทรงสนพระราชหฤทัยบูรณปฏิสังขรณ์ ที่น่าสนใจคือบรรดาถ้ำที่เสด็จพระราชดำเนินไปนั้นต่างก็มีผู้มาถวายพระพุทธรูปและมีพระสงฆ์ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในถ้ำนั้นทั้งสิ้น

¹ ปิ่น มาลากุล, ม.ล. (2516). พระบรมราชานุศาสนีย์ แสดงคุณานุคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเรื่องค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ. หน้า 72-73

3.1 การเสด็จประพาสถ้ำ

ในเมืองเพชรบุรีเป็นที่ตั้งของภูเขาสำคัญคือเขาหลวงและเขาวังหรือเขาสมนหรือเขามหาสุวรรณคือนอกจากนี้ยังมีเขาลูกเล็กๆ อีกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ทำให้เขาเหล่านี้มีถ้ำน้อยใหญ่มากมาย เป็นสถานที่ซึ่งมีผู้ที่เคยเดินทางมาจาริกแสวงบุญสร้างพระพุทธรูปและเจดีย์ไว้เพื่อเป็นศาสนสถานตั้งจะเห็นได้จากในถ้ำหลวงหรือถ้ำเขาหลวง และเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองเพชรบุรีจึงมักจะเสด็จ ไปนมัสการพระพุทธรูปในถ้ำและสร้างพระพุทธรูปประดิษฐานในถ้ำ รวมทั้งบูรณะปฏิสังขรณ์ถ้ำและพระพุทธรูปในถ้ำอย่างสม่ำเสมอ

3.1.1 เขาหลวงและถ้ำหลวง

เขาหลวงและถ้ำหลวงเป็นสถานที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธรูปและทรงสร้างพระราชอนุสรณ์ไว้ในถ้ำเป็นจำนวนมาก ทั้งยังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำแผ่นดินตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-5 ในถ้ำนั้นด้วย ถ้ำหลวงเป็นถ้ำที่มีขนาดใหญ่และงดงามมาก มีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์สาดส่องลงมายังพื้นถ้ำ และถือเป็นถ้ำที่มีผู้รู้จักเป็นอย่างดีมาตั้งแต่สมัยอดีต

ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเขาหลวงและถ้ำเขาหลวงสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน ดังนี้

3.1.1.1 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของเขาหลวงและถ้ำเขาหลวง เห็นได้จากการที่เสด็จพระราชดำเนินมายังถ้ำเขาหลวงแทบทุกครั้งเสด็จ มายังเมืองเพชรบุรี และทรงให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปในถ้ำอีกเป็นจำนวนมาก

ตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชเป็นวชิรญาณภิกขุ พระองค์ทรงจุดธูปออกมายังเมืองเพชรบุรีหลายครั้ง และเสด็จประทับครั้งละนานๆ วชิรญาณภิกขุเคยเสด็จมาบำเพ็ญธรรม ณ ถ้ำเขาย้อย อำเภอยะขอม ทรงเคยประทับแรมที่วัดมหาสมณาราม เขิงพระนครคีรี และยังได้เสด็จทางชลมารคไปตามลำแม่น้ำเพชรบุรีขึ้นไปประพาสเขาลูกช้าง เขาขาด เสด็จไปวัดใหญ่สุวรรณาราม อัญเชิญพระคันธารราษฎร์ที่หล่อด้วยฝีมือชาวจีนโบราณ แต่มีพระพักตร์ไม่เป็นจีนไปกรุงเทพฯ และเมื่อสร้างพระนครคีรีจึงทรงให้อัญเชิญกลับมาที่วัดใหญ่สุวรรณารามตามเดิม ขณะผนวชนั้นทรงใกล้ชิดกับชาวเพชรบุรีมาก เห็นได้จากทรงเมตตาแสดงธรรมโปรดชาวบ้านที่ศาลากลางบ้านหลายแห่ง เช่น ที่ศาลาอินชัง (อยู่ริมแม่น้ำเพชรบุรีหน้าวัดน้อยหรือวัดไชยสุรินทร์ในปัจจุบัน) ศาลาบ้านจีน (อยู่ริมถนนพานิชเจริญ ใกล้ต้นโพธิ์ประตูเมือง เขตบ้านนารายณ์ ปัจจุบันศาลานี้หรือถวายเป็นวัดลาดโพแล้ว) ชาวบ้านที่สนใจในพระธรรมที่ทรงแสดงถึงกับถวายเป็นลูกหลานให้เป็นศิษย์มากมาย ศิษย์บางคนติดตามพระองค์ไปอยู่วัดสมอรายและวัดมหาธาตุ บางคนได้อุปสมบทและได้ไปครองวัดต่างๆ ก็มีมาก¹

พระองค์เคยเสด็จมาประทับที่ถ้ำหลวง ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธรูปโบราณ พระเจดีย์ฐาน (รอยพระพุทธรูป) ในถ้ำชำรุด จึงทรงให้ช่างปฏิสังขรณ์ เพื่อให้คงสภาพเดิม เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงมีพระราชดำริถึงเมืองเพชรบุรีและถ้ำหลวงอีก จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเพชรบุรีปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและทำบันไดลงในถ้ำให้เรียบร้อย เสด็จไปทอดพระเนตรในหน้าแล้ง พ.ศ. 2400

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเมืองเพชร. หน้า 66.

เขาหลวงเป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียงมาแต่โบราณ มีความงามทางธรรมชาติและเป็นที่นมัสการรอยพระพุทธบาทหรือพระเจดีย์ฐาน ผู้คนนิยมมาเที่ยวและบำเพ็ญกุศลหลังเหตุการณ์เกี่ยวข้าว ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของเขาวัง มีถนนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตัดใหม่เชื่อมต่อเขาหลวง เขาพนมขวิด เขาวัง จนจรดถนนเขาวังได้อิสระ เรียกว่าถนนคีรีรัถยา¹ แม้เขาหลวงจะเป็นเขาขนาดเล็ก มีความสูงเพียง 92 เมตร จุดสูงสุดที่ชาวบ้านเรียกว่ายอดมอ ก็ยังเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์โบราณ

เขาหลวงมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นภูเขาที่เกิดจากภูเขาไฟโบราณจึงมีถ้ำและหุบมากมายอยู่เรียงรายกันไปโดยรอบประมาณ 40 ถ้ำ เช่น ถ้ำพระพุทธไสยาสน์ ถ้ำเปี้ยว ถ้ำแม่่น ถ้ำหลวง ถ้ำกลบ ถ้ำพระพุทธรูปโกษา ฯลฯ ตามบริเวณขอบเขาทางด้านเหนือ และด้านตะวันออกจะมีซากหอยล้านปีเกาะอยู่เป็นจำนวนมาก แสดงว่าบริเวณนี้เคยเป็นทะเลมาก่อน ยังมีหุบหรือซอกเขาใหญ่บ้างเล็กบ้างอยู่โดยรอบด้วย เช่น หุบตะโก หุบตาบัว หุบใหญ่ หุบค่ายลูกเสือ เป็นต้น²

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 กล่าวถึงเขาหลวงเอาไว้ว่า โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปใหญ่ขึ้นองค์หนึ่ง “หน้าตัก 4 ศอก สร้างพระบาทจำลองไว้ด้วย แล้วบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปเก่าๆ ขึ้นทุกพระองค์ โปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส กรมหมื่นวิศณุนาถนิภาธร สร้างพระเจดีย์ขึ้นไว้สูง 6 ศอก 1 องค์ที่เขาพนมขวิดระหว่างพระนครคีรีกับเขาหลวงนั้น ก็โปรดฯ ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นบนยอดเขาค้างหนึ่งสูง 4 วา ที่ลานหน้าเขา โปรดให้สร้างพลับพลาตรีมุขขึ้นหลังหนึ่ง มีตึกแลโรงพิธีสำหรับแรกนาขวัญขึ้นที่นั่นด้วย ที่หน้าพลับพลาที่โปรดให้ชื่อนาราชภูร 714 ไร่ 2 งาน เป็นเงิน 90 ชั่ง 19 ตำลึง 3 สลึง 1 เฟื้อง เสด็จไปประทับแรมอยู่ปีละคราวบ้าง 2 คราวบ้าง เสมอทุกปี”³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปยังเขาหลวงหลายครั้ง อาจกล่าวได้ว่าทุกครั้งเสด็จฯ มายังเมืองเพชรบุรีเลยทีเดียว อาทิ ในวันศุกร์ที่ 18 มีนาคม ปลายปี พ.ศ. 2401 เสด็จฯ ตรวจการบูรณะพระพุทธรูปที่ถ้ำเขาหลวงและเสด็จฯ ตรวจการก่อสร้างพระตำหนักพลับพลาที่บนเขามหาสมณ เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือกลไฟพระที่นั่งชื่อพระที่นั่งกำปน์สมณเมขลา และเมื่อถึงเพชรบุรีแล้ว เสด็จฯ โดยทางสถลมารคไปยังเขาหลวง⁴ ต่อมา เสด็จฯ มาถวายผ้าพระกฐินประจำปีที่เพชรบุรีถึง 40 วัด จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปที่ถ้ำเขาหลวงอีกเพื่อเปิดทองพระในถ้ำเขาหลวง พร้อมด้วยพระองค์เจ้าฝ่ายในและเจ้าจอม ทรงเห็นว่าผู้มีผู้ปิดทองพระกันมาก จึงทรงเกรงว่าคนร้ายอาจมาลักลอบเอาทองพระพุทธรูปไป จึงมีพระราชดำรัสกับพระยาเพชรบุรีเจ้าเมืองให้จ้างพวกลาวพวน ลาวทรงดำที่ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบชายเขาหลวงให้เป็นผู้ดูแลรักษาถ้ำ โดยพระองค์ทรงจ่ายค่าผู้ดูแลรักษาพระ ต่อมาทรงแต่งตั้งข้าราชการให้มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลรักษาถ้ำเขาหลวงถึง 2 ตำแหน่ง คือ ตั้งให้นายการเวกมหาเด็กละเวรสี่สี่ เป็นที่ขุนราชคีรีรักษา เป็นพนักงานกำกับรักษาเขาหลวงและช่วยราชการกรมการเมืองเพชรบุรี พระราชทานถือศักดินา 600 และแต่งตั้งนายแยม ข้าหลวงเดิม เป็นหมื่นพิทักษ์บรรพต เป็นพนักงานจัดแจงการเขาหลวง พระราชทานถือศักดินา 400⁵ และเมื่อทอดพระเนตร

¹ ปัจจุบันถนนสายนี้จะมียอดเริ่มต้นที่บริเวณเขาวัง (พระนครคีรี) ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ผ่านโรงเรียนเบญจมเทพอุทิศจังหวัดเพชรบุรี เขาพนมขวิด สนามกีฬาตอคนาคัน วัดบุญทวี (วัดถ้ำกลบ) และสิ้นสุดที่เขาหลวง ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลธงชัย อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

² แหล่งเดิม. หน้า 70

³ ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีฯ, เจ้าพระยา. (2548). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4. หน้า 297-299

⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเมืองเพชร. หน้า 83.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 84.

เห็นพระพุทธรูปเก่า จึงมีพระราชดำรัสให้พระยาหัตถการบัญชา จางวางช่างสิบหมู่ จ้างช่างที่เพชรบุรี ปฏิสังขรณ์ ลงรักปิดทองเป็นส่วนหลวงสำหรับพระองค์ 1 องค์ และพระราชทานอีก 2 องค์ให้เป็นส่วนของพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ 2 พระองค์¹ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังพระราชทานระฆัง 1 คู่แขวนในถ้ำหลวงด้วย ทรงมีพระกระแสรับสั่งให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์บูรณะพื้นภายในถ้ำเขาหลวงให้ปูพื้นถ้ำด้วยอิฐหน้าวัวจากเมืองสงขลา จำนวน 8,000 แผ่น²

นอกจากนี้ยังทรงให้พระยาเพชรบุรีและกรมการเมืองบูรณะพระพุทธรูปเก่า 26 องค์ โดยพระราชทานรักและทอง และทรงสร้างพระพุทธรูปก่ออิฐลงรักปิดทองอีกหลายองค์ประดิษฐานในถ้ำเขาหลวง นอกจากนี้ยังเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรการนวดข้าวนาหลวงที่ทุ่งเขาหลวงทุกปีอีกด้วย

3.1.1.2 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกครั้งเสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองเพชรบุรี จะเสด็จไปยังเขาหลวงและถ้ำหลวงเพื่อปิดทองพระพุทธรูป ดังตัวอย่างเช่น วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2418 ที่เสด็จพระราชดำเนินจากพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ไปยังถ้ำหลวง เพื่อทรงนมัสการพระพุทธรูปในถ้ำในการเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีคราวศักราช 1248 หรือ พ.ศ. 2429 โปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินไปยังเขาหลวงในวันอาทิตย์ แรม 6 ค่ำ เดือน 3 ปีมะแม อัฐศก ศักราช 1248 เวลาบ่าย³

ในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 เสด็จพระราชดำเนินไปยังเขาหลวงอีก และโปรดเกล้าฯ ให้มีการสถาปนาถ้ำในถ้ำหลวงด้วย “เจ้าพนักงานจัดในถ้ำที่ตรงหน้าพระประจำแผ่นดิน ตั้งผ้าหมู่ทรงเชิญพระบรมทนต์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระทนต์กรมสมเด็จพระเทพศิรินทร์ พระทนต์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ซึ่งทรงไปเอง วางบนพานทองบนผ้าหมู่แล้วทรงทอดผ้าสถาปนา...”⁴

นอกจากนี้ยังพบการกล่าวถึงถ้ำหลวงในบันทึกของชาวต่างชาติที่มาเยือนเพชรบุรี อาทิ แมรี โลวินา คอร์ท (Mary Lovina Court) มิชชันนารีที่เล่าถึงการไปเขาหลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 เอาไว้อย่างน่าสนใจว่า เป็นภูเขาที่อยู่ห่างจากแม่น้ำที่อยู่ในระหว่างภูเขาเป็นระยะทางราว 2 ไมล์ มิชชันนารี 2 คนชวนกันเดินทางไปยังเขาหลวงโดยรถลาก ซึ่งใช้ผู้ชาย 2 คนเป็นผู้ลากรถ แต่เนื่องจากมีรถลากเพียงคันเดียวเท่านั้นในเสียงเพชรบุรี ผู้เล่าจึงต้องผลัดกับเพื่อนเพื่อนั่งรถนี้ ระหว่างทางเธอพบแม่ค้าที่กำลังกลับมาจากเมืองที่พวกเขา นำน้ำตาลโตนด ที่บรรจุในหม้อดินเผา ปลา ยาเส้น ใบพลู ไม้ขีดไฟ และหม้อตาลเปล่าไปขาย ยังพบชาวลาวที่แต่งกายเหมือนกันด้วยเสื้อชั้นนอกสีดำ คล้องผ้าพันคอใส่กระโปรงที่มีแถบสีน้ำเงินและขาว และมัดผมยาวสีดำเป็นรูปโบขนาดใหญ่ไว้ตรงส่วนบนของศีรษะ มือถือตะกร้าที่ทำเป็นรูปกระเป่า ซึ่งดูแปลกตา ในตะกร้ามักจะมีลูกไก่ ข้าวเหนียว หรือไม้กวาดที่พันบ้านเพื่อนำไปขายที่ตลาด⁵ ลาวที่กล่าวถึงเหล่านี้ก็คือชาวลาวโซ่งหรือไทยทรงดำนั่นเอง

⁶ คือพระเจ้าลูกยาเธอที่เกิดแต่เจ้าจอมมารดาน้อย คือพระองค์เจ้าจันทรา ต่อมาคือกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส กับพระองค์เจ้าสุประดิษฐ์หรือกรมหมื่นวิศุณนารถนิภาธร

⁷ แหล่งเดิม. หน้า 85.

³ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2510). จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 20

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 79.

⁵ กรมศิลปากร. (2557) ตามรอยฝรั่ง เล่าเรื่องเมืองพริบพรี (ราชบุรี). หน้า 131-132.

สิ่งที่น่าสนใจมากจากบันทึกนี้ก็คือ มีนักเดินทางจากที่อื่นเข้ามาชมถ้ำด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ถ้ำเขาหลวงเป็นสถานที่สำคัญทางด้านการท่องเที่ยวมาตั้งแต่โบราณ ในวันที่เธอเข้าไปนั้นมีผู้เข้าเยี่ยมชมอีก 4 คนในช่วงเช้า เป็นชาวจีนจากสิงคโปร์คนหนึ่ง มากับคนรับใช้ชาวมลายู 2 หรือ 3 คน มากกราบพระ ซึ่งสะท้อนความศรัทธาในพระพุทธรูปในถ้ำและเป็นที่รับรู้กันทั่วไป เพราะชาวจีนสิงคโปร์นี้มากกราบเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้เพื่อผู้ล่วงลับไปแล้ว คณะต่อมาคือชาวสยาม “ซึ่งเดินเตร็ดเตร่ในถ้ำท่าลอยชายและเกียจคร้านตามที่นิยมกัน”¹ ถัดจากกลุ่มนี้ก็ยังคงเป็นชาวสยาม ซึ่งน่าจะเคยมาที่นั่นแล้ว เพราะพวกเขา “วุ่นวายกับการบอกเล่าให้รู้ว่า มีสิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงจากที่เคยมาในครั้งก่อนอย่างไรบ้าง”² อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจในการเดินทางของนักเดินทางที่มายังเขาหลวงในช่วงนี้ก็ยังคงแฝงจุดประสงค์สำคัญคือการทำบุญ การมาเพื่อนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในถ้ำ มากกว่าการมาเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจเพียงอย่างเดียว นอกจากถ้ำหลวงแล้ว ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่ายังมีถ้ำอื่นๆ อีกในบริเวณภูเขาแถบนั้น ที่อยู่ในหมายกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินก็คือถ้ำเพิง ถ้ำพิง ถ้ำกลบ ถ้ำสาธิตา ถ้ำเจ็ดแท่น ซึ่งไม่มีความสำคัญมากนักในการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในปัจจุบัน

3.2 การเสด็จประพาสหาดเจ้าสำราญ

แนวความคิดเรื่องการตากอากาศ การรักษาสุขภาพ และการเดินทางเพื่อทัศนศึกษานับว่าเป็นแนวคิดใหม่สำหรับชาวสยาม ที่เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงเมื่อเกิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อชาวตะวันตกนำวัฒนธรรมและแนวคิดเข้ามาเผยแพร่ในกรุงเทพฯ และชาวสยามชั้นสูงรับแนวคิดเหล่านั้นมาใช้

แนวคิดเรื่องการตากอากาศเพื่อรักษาสุขภาพเป็นแนวคิดที่ชาวยุโรปในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 นิยมมาก จนเกิดการท่องเที่ยวเพื่อตากอากาศตามบ่อน้ำแร่และชายทะเล ทั้งยังเชื่อกันว่าน้ำทะเลมีประสิทธิภาพดีกว่าน้ำแร่ จึงเกิดการท่องเที่ยวชายทะเลเพื่อรักษาสุขภาพและบำบัดความเจ็บป่วยขึ้นตามชายหาดของทวีปยุโรป³

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากสยามทำสนธิสัญญาเบอร์นี้อย่างสงบ ส่งผลให้มิชชันนารีต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่ในสยามมากขึ้น คนเหล่านี้เรียกร้องต้องการวิถีชีวิตแบบที่ตนเองเคยทำได้เมื่ออยู่ในยุโรป เช่น ต้องการสถานที่ท่องเที่ยวตากอากาศ ต้องการถนนเพื่อการคมนาคม แต่ยังไม่เป็นผล ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง จึงมีการนำความต้องการของชาวยุโรปในเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางท่องเที่ยวในสยามบรรจุเข้าไว้ด้วย ในสนธิสัญญาเบาว์ริงกล่าวถึงการเที่ยวทะเลปรากฏอยู่ในข้อ 5 “ข้อ 5 ว่า คนอยู่ในบังคับบัญชาอังกฤษที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มหาดไทยควรต้องไปบอกแก่กงสุลให้จัดซื้อไว้ ถ้าคนเหล่านี้จะออกไปทะเลก็จะไปเที่ยวเกินกำหนด 24 ชั่วโมงตามสัญญาไว้ที่จะให้คนในบังคับอังกฤษอยู่...”⁴ จึงอาจกล่าวได้ว่าบรรดาพ่อค้า นักการทูต ที่เข้ามาอยู่ในสยามนี้เองที่นำเอาแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวชายทะเลมาเผยแพร่แก่ชนชั้นสูงของไทย

¹ แหล่งเดิม. หน้า 137.

² แหล่งเดิม. หน้า 138.

³ อรรถวราพร ศรีอุดม. (2543). การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). ปริญญาโท ศศบ. (ประวัติศาสตร์ไทย). หน้า 49-50

⁴ <http://th.wikisource.org/wiki/สนธิสัญญาเบาว์ริง> (ออนไลน์)

นอกจากนั้น ในบรรดามิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทย ส่วนหนึ่งเป็นแพทย์ที่มักจะแนะนำคนไข้ของตนให้ไปตากอากาศตามชายทะเลเพื่อฟื้นฟูสุขภาพ คำแนะนำเหล่านี้เป็นผลให้การเดินทางเพื่อรักษาสุขภาพไปตากอากาศตามชายทะเลเป็นที่นิยมในวัฒนธรรมของชนชั้นสูงของไทย จากสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไปจนถึงราวทศวรรษ 2500¹ และสถานที่ตากอากาศชายทะเล ที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงนอกจากอ่างศิลา จังหวัดชลบุรีแล้ว ก็คือด้านตะวันตกที่ชายหาดเมืองเพชรบุรี และชายหาดซึ่งเป็นที่นิยมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือหาดเจ้าสำราญ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนาม “หาดเจ้าสำราญ” ซึ่งแต่เดิมบริเวณนี้เรียกว่าบางทะเล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขนานนามพระราชทานว่าค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2461 และต่อมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน กระทรวงมหาดไทยก็ได้ประกาศเปลี่ยนนามตำบลบางทะเลเป็นตำบลหาดเจ้าสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

เหตุที่ทรงขนานนามชายหาดนี้ว่าหาดเจ้าสำราญนั้น ม.ล.ปิ่น มาลากุลเล่าว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยเล่าพระราชทานในเวลาเสวยว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เคยเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคเลียบฝั่งทะเลลงไปทางใต้ แต่ทรงพระประชวรระหว่างทาง จึงต้องเสด็จ ขึ้นพักผ่อนที่ชายหาดนี้ จนทรงสำราญพระวรกายแล้วจึงเสด็จ ต่อไป ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงขนานนามตำบลนี้ว่า “หาดเจ้าสำราญ”² อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่านี้ไม่ปรากฏเป็นหลักฐานเอกสารที่ใด

หาดเจ้าสำราญตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองเพชรบุรีประมาณ 15 กิโลเมตร มีประวัติเล่าต่อกันมาว่า สมเด็จพระเจ้าเสือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเคยเสด็จมาที่นี่ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2401 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรม ณ พลับพลาที่ตำบลบางทะเล ที่พระยาเพชรบุรี และชาวเมืองเพชรบุรีสร้างถวายเป็นพ.ศ. 2447 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประทับแรมที่พลับพลาที่ประทับบางทะเลหนึ่งคืน แล้วเสด็จต่อไปยังตำบลบ้านแหลม ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างที่ประทับแรมบริเวณชายหาดตำบลบางทะเล และเสด็จพระราชดำเนินมาประทับเป็นประจำ

ข้อได้เปรียบของหาดเจ้าสำราญเมื่อเปรียบเทียบกับชายทะเลที่อื่นอยู่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังบ้านปืนที่ในเมืองเพชรบุรี ถึงแม้พระที่นั่งศรเพชรปราสาทจะยังไม่แล้วเสร็จในรัชกาลของพระองค์ แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2459 พระที่นั่งองค์นี้ก็แล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พระราชวังบ้านปืนหรือที่ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามเป็นพระรามราชนิเวศน์เป็นประจำ และเสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมที่หาดเจ้าสำราญหลายครั้ง ครั้งละหลาย ๆ วัน เพื่อพักผ่อนพระวรกายจากการที่ทรงตรากตรำพระราชกิจ

การเสด็จมาประทับที่เมืองเพชรบุรีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีทั้งที่เสด็จพระราชดำเนินมากับกองเสือป่า เสด็จพระราชดำเนินผ่านคราวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ใน พ.ศ. 2460

¹ อรวรรณ ศรีอุดม. เล่มเดิม. หน้า 55-56

² ปิ่น มาลากุล. มล.เล่มเดิม. หน้า 83.

และเสด็จพระราชดำเนินเพื่อมาประทับแรมที่หาดเจ้าสำราญ ในเวลานั้นการเสด็จพระราชดำเนินมายังหาดเจ้าสำราญ ค่อนข้างเป็นเรื่องลำบากอยู่มีใช้น้อย เนื่องจากยังไม่มีน้ำประปา และไม่มีน้ำจืดเลย จึงเป็นปัญหาเรื่องน้ำใช้ เพราะแม้จะขุดบ่อก็น้ำจืดไม่ได้ ต้องให้ขนน้ำจากตัวเมืองเพชรบุรีมาส่งที่หาดเจ้าสำราญ

การขนน้ำจืดในระยะแรกใช้เรือโปะเป็นบ่อน้ำจืดเคลื่อนที่ บรรทุกน้ำล่องไปออกทะเลที่บ้านแหลม แล้ววกกลับมา โดยใช้เรือของทหารจูงมาส่ง หากวันใดคลื่นจัด “เรือโปะถูกซัดมากระแทกกับหาดทรายจนเรือแตกก็มี”¹ ต่อมาจึงเปลี่ยนวิธีขนน้ำ “เป็นขนโดยรถไฟสายน้อยของเจ้าคุณวรพงศ์”² และบางคราวข้าราชการก็ต้องซื้อน้ำจากชาวบ้าน

ตลอดรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์เสด็จ ไปยังหาดเจ้าสำราญหลายครั้งและทรงประทับแรมอยู่ที่หาดครั้งละนานๆ เช่น ใน พ.ศ. 2461 เสด็จพระราชดำเนินมายังค่ายบางทะเลตั้งแต่วันที่ 2 พฤษภาคม และประทับอยู่จนถึงวันที่ 14 กรกฎาคม จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับรวมระยะเวลาถึง 73 วัน และเสด็จลงทรงน้ำทะเลถึง 57 ครั้ง วันที่มิได้เสด็จลงเป็นเพราะมีพระราชภารกิจอย่างอื่นบ้าง ฝนตกบ้าง แต่นอกนั้นจะทรงสำราญพระราชอิริยาบถด้วยการเสด็จลงทรงน้ำทะเลเป็นประจำ

3.3 การเสด็จประพาสตลาดเมืองเพชรบุรี

สถานที่อีกแห่งหนึ่งในเมืองเพชรบุรีที่พระมหากษัตริย์มักจะเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมชมเสมอก็คือตลาด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงตลาดเมืองเพชรไว้ในพระราชกิจรายวัน เมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2452 ว่า ทรงขึ้นรถไฟไปตามถนนหลังจวนเจ้าเมืองข้ามสะพานแล้วเสด็จไปตามตลาด “แวะดูตามร้านบางแห่งแลตลาดของสด ดูถนนกว้างขวาง เหตุด้วยของสดเข้าไปขายเสียในตลาด แต่ตลาดของสดเล็กไปไม่พอ ด้วยที่เมืองเพชรบุรีนี้มีตลาดแห่งเดียวแลเป็นเวลาของเต็มทีในเวลาบ่าย 2 โมง ผิดกับตลาดอื่นๆ ถนนนี้ดีกรามไม่ได้ดีอะไรขึ้น แต่ดูดีแน่นอนหาต่อกันตลอดเป็นร้านยาวไปมา จนเกือบจะถึงที่สุดถนน ผู้คนแน่นหนาผิดกว่าแต่ก่อน แล้วได้เลี้ยวไปตามถนนสายหลังซึ่งเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ขึ้นใหม่ ไปตามแนวกำแพงเมืองทางนี้เลยไปถึงหน้าตำบลปากช่อง แต่ไม่ได้ไปตลอด...”³

เมื่อย้อนกลับไปครั้งที่ สมเด็จพระอมรินทราบาชานุภาพ เสด็จตรวจราชการเมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2441 หรือก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกถึงตลาดเอาไว้มานานราว 10 ปี พระองค์ทรงบันทึกไว้ว่า ตลาดเมืองเพชรบุรีเป็นตลาดขนาดใหญ่ แต่ไม่เรียบริย เพราะตึกและโรงสองข้างทางทรุดโทรมสกปรก ถนนก็โสโครกไม่น่าดู “ได้ความว่าตึกตอนข้างเหนือเป็นของหลวง ตอนข้างใต้เป็นของราษฎรแถบหนึ่ง เป็นของเจ้าพระยาภาณุวงศ์แถบหนึ่ง ของหลวงเก็บค่าเช่าได้ประมาณปีละ 40 ชั่ง ตึกเหล่านี้ทราบว่าเป็นโปรดให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์สร้างแต่ในรัชกาลที่ 4 แล้วทอดทิ้งอยู่ให้ผู้เช่า ต่อมาเกิดไฟไหม้ในรัชกาลปัจจุบันนี้ครั้งหนึ่ง ก็เป็นแต่ปุ่ปะเยียวอย่างในผู้เช่าทำเองโดยมาก...”⁴

ส่วนบันทึกของแม่รี โลวินา คอร์ท ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ซึ่งเก่ากว่าครั้งที่สมเด็จพระอมรินทราบาชานุภาพเสด็จตรวจราชการ ได้บันทึกเกี่ยวกับตลาดเมืองเพชรบุรีไว้อย่างละเอียดและน่าสนใจว่า

¹ แหล่งเดิม. หน้า 66.

² แหล่งเดิม. หน้า 66-67. พระยารวมพงษ์พิพัทธ์ จัดถวาย รังจากพระรามราชนิเวศน์หรือพระราชวังบ้านปืนถึงค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

³ เสยห์ เกิดเจริญ. (2542). พระปิยะมหาราชกับเมืองเพชร. หน้า 89.

⁴ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระอมรินทราบาชานุภาพ. (มปป.) การเสด็จตรวจราชการหัวเมืองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. หน้า 189.

“เมืองเพชรบุรีมีตลาดสองแห่ง แห่งหนึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำปากหนึ่งและเลียบไปตามแนวถนนเหล่านี้ ซึ่งธุรกิจหลักของเมืองคือการซื้อขาย ตามถนนในตลาดมีตึกสองชั้นสร้างด้วยอิฐตั้งเรียงรายเป็นแถว อยู่ทางด้านตะวันออกไกลไปเกือบครึ่งไมล์ แต่ขณะที่คุณเดินผ่านไปก็แทบจะมองไม่เห็นตึกเหล่านั้นเลย เพราะบรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่อาศัยอยู่ที่นั่นต่างนำสินค้าของพวกเขามาวางขายบนแผงไม้ไผ่ที่สร้างยื่นออกมาด้านหน้าตึก ดังนั้น พ่อค้าแม่ค้าหาบเร่และสาวชาวตลาดจึงได้เข้าพื้นที่ข้างหน้าแผงขายของเหล่านั้นกันบนถนนทั้งเมืองเวลาแดดจ้าหรือเวลาฝนตก โดยมี ถาดใส่ปลา ผลไม้ หรือผักต่างๆ วางไว้ ผลผลิตผลเกือบทั้งหมดที่มีวางขายนั้นบรรดาหญิงชาวบ้านต่างนำมาจากชนบทโดยใส่ตะกร้าห้อยบนไม้คานทั้งสองข้าง หาบใส่บ่าอย่างชาวจีน พวกปลาต่างๆ ถูกนำมาจากทะเล และใส่เรือมาจากทางตอนบนและตอนล่างของแม่น้ำ พวกเราอยู่ไม่ไกลจากทะเลนัก และพวกผู้ชายคนเรือหรือหญิงชาวบ้านที่นำปลาสดมาต่างก็เป่าเขาควายกันขณะที่มุ่งหน้าสู่ตัวเมือง เพื่อส่งเสียงบอกให้ผู้คนที่รู้ว่าพวกเขามาแล้ว”¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าที่เมืองเพชรบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเมืองที่มีตึกสองชั้นสร้างด้วยอิฐแล้ว นับว่าเป็นเมืองที่มีความทันสมัยกว่าเมืองอื่นๆ ในช่วงเวลาเดียวกัน การค้ามีทั้งหาบเร่ แผงลอย นำสินค้าบริโภคออกมาขายกันตามตลาด อาทิ ผัก ผลไม้ และปลา นอกจากนี้ ยังมีการค้าเครื่องอุปโภคต่างๆ แต่ที่น่าสังเกตว่าไม่มีการเปิดเป็นร้านค้าขายของเป็นประเภทๆ แต่จะขายรวมๆ บนแผงลอย และขายคละกัน ทั้งของกิน ของใช้ สิ่งที่น่าสนใจในตลาดเมืองเพชรบุรีตั้งแต่สมัยนั้นก็คือการขายอาหารสำเร็จรูป ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนส่วนหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไป คงมีเวลาในการหุงหาอาหารด้วยตนเองน้อยลง และเอาเวลาไปทำมาหากินอื่นๆ มากขึ้น

“ที่ที่มีแผงลอยขายอาหารจีนหลายร้าน พวกเขาผัดสายบัวในน้ำมันหมู ขนมแป้งทอดในน้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันถั่ว และมีหัวหมูย่างวางขายหน้าร้านชวนให้มองดูน่ารับประทาน หรือพวกไก่ย่างที่ถูกเกี่ยวคอแขวนอยู่ 2-3 ร้าน พวกเขามีขนมหวานทำจากแป้งข้าวเจ้าหลากหลายชนิด และมีหัวหอมซอยกับหัวหอมดองด้วย ชาวสยามมักทำแกงเผ็ด (แกงชนิดหนึ่งทำด้วยเนื้อสัตว์เคี้ยวรสเผ็ดจัด รับประทานกับข้าว) ใส่พวกคางคาว หนู และกบ พวกเขารับประทานแมลงกระตักพวกปลวก (white ants) ซึ่งนำไปทอดกรอบและตวงขาย”²

จากบันทึกของมิชชันนารีทำให้ทราบว่าตลาดสดในเมืองเพชรบุรีมีความวุ่นวายอีกทีก็และสกปรก และน่าจะเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่พอสมควร เป็นศูนย์รวมของสินค้าที่มาจากต่างถิ่น แต่นำมาขายที่ตลาดเป็นประจำทุกวัน ตลาดมีสุนัขจำนวนมาก ที่คอยจ้องขโมยอาหารประเภทปลาและขนมแป้งทอดจากแม่ค้าที่นั่งขายกับพื้นดิน แม้จะมีแผงลอยก็จัดวางต่ำเตี้ยมาก จนสุนัขไม่ต้องใช้ความพยายามก็สามารถฉกคาบอาหารได้เต็มปาก นอกจากสุนัข ตลาดเมืองเพชรบุรียังมีวัว ที่ผู้บันทึกเรียกว่าวัวคักดีลือหรืออยู่ฝูงหนึ่ง เป็นวัวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับทูลเกล้าถวายมาจากครั้งที่เสด็จประพาสกัลกัตตา วัวฝูงนี้ถูกส่งมาอยู่ที่เมืองเพชรบุรี แต่เจ้าเมืองปล่อยให้พวกมันเดิน วิ่ง และหากินอย่างอิสระ ดังนั้นวัวเหล่านี้จึงมักจะไปหากินตามตลาดเป็นประจำ³

¹ ศิลปากร, กรม. เล่มเดิม. หน้า 97-98.

² แหล่งเดิม. หน้า 100.

³ แหล่งเดิม. หน้า 101.

3.4 การเสด็จประพาสวัดวาอาราม

ในเอกสารชั้นต้นกล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดวาอารามต่างๆ ในเมืองเพชรบุรีหลายวัด ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2452 มีรายชื่อวัดที่นำขึ้น กราบบังคมทูลว่าสมควรจะเสด็จพระราชดำเนินประพาสในเมืองเพชรบุรี คือ วัดสุวรรณาราม วัดยาง วัดมหาธาตุ วัดกำแพงแลง (วัดร้าง) วัดพุทธไสยาสน์ วัดบันไดอิฐ วัดคงคาราม วัดมหาสมณาราม วัดถ้ำกลบ วัดพระทรง¹ ซึ่งวัดที่จัดให้เสด็จพระราชดำเนินเหล่านี้ล้วนเป็นวัดสำคัญ มาแต่อดีต และพระมหากษัตริย์พระราชทานเงินและกำลังคนเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์

ในงานที่นี้จะกล่าวถึงเพียงบางวัดโดยเลือกจากความสำคัญและการปรากฏชื่อในหลักฐานเอกสารหลายแห่ง ดังนี้

3.4.1 วัดสุวรรณาราม

วัดสุวรรณารามหรือวัดใหญ่สุวรรณารามเป็นวัดโบราณ เชื่อว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง เดิมคงเป็นพระอารามขนาดใหญ่ในเมืองเพชรมาก่อน จึงเรียกว่าวัดใหญ่ มีตำนานซึ่งเชื่อสืบกันมาว่า วัดนี้เป็นที่อยู่ใต้วัยเด็กของสมเด็จพระสังฆราชทองหรือที่รู้จักในนามสมเด็จพระเจ้าแดงโม พระอาจารย์ของพระเจ้าเสือพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ และทรงสันนิษฐานว่าท่านสมเด็จพระเจ้าแดงโมน่าจะได้เป็นที่พระครูสุวรรณมุนี ทำให้มีการต่อสร้อยนามของวัดในภายหลังว่า “สุวรรณาราม” ตามพระนามเดิมของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น² บรรดาปูชนียวัตถุสถานภายในวัดหลายแห่งได้รับการกำหนดอายุโดยอนุโลมให้อยู่ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าเสือโดยปริยาย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้ามงกุฎสมัยเมื่อครั้งผนวชเคยเสด็จฯ มายังวัดสุวรรณาราม อัญเชิญพระคันธารราษฎร์ที่หล่อด้วยฝีมือชาวจีนโบราณ แต่พระพักตร์ไม่เป็นเงินไปกรุงเทพฯ³ และเมื่อสร้างพระนครคีรีจึงทรงให้อัญเชิญกลับมาที่วัดใหญ่สุวรรณารามตามเดิม

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองเพชรบุรี และเสด็จฯ ยังวัดใหญ่สุวรรณาราม จากพระราชหัตถเลขาถึงวัดแห่งนี้แสดงว่าโปรดวัดสุวรรณารามมากเป็นพิเศษ ทรงพิจารณาสิ่งก่อสร้างในวัด และทรงวิจารณ์ศิลปะการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเอาไว้ที่น่าสนใจยิ่ง

“...พระในวัดนี้ตั้งแต่พระครูเป็นต้นไป เป็นช่างด้วยกันโดยมาก รู้จักรักษาของเก่าเป็นอย่างดียิ่ง เช่นการเปรียญซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ท่อนไหนผู้เปลี่ยนแต่ท่อนนั้น ส่วนที่เป็นลวดลายสลักหรือเขียน อันยังจะใช้ได้เก็บของเก่าประกอบอย่างดีที่สุดซึ่งจะทำได้ แต่ในการที่จะซ่อมขึ้นให้บริบูรณ์ดีอย่างเก่านั้น ไม่แต่ฝีมือพระถึงฝีมือช่างหลวงทุกวันนี้ก็ยากที่จะทำให้เข้ากันกับของเดิมได้ รูปภาพเทพชุมนุมที่หนึ่งเป็นชั้นๆ ในผนังพระอุโบสถดูได้ทุกตัว แลเห็นได้ว่าไม่มีฝีมือแห่งใดในกรุงเทพฯ เหมือนเลย เช่น หน้าที่กะไม่ได้เขียนเป็นหัวโขน เขียนเป็นหน้าคนอ้วนๆ ย่นๆ ที่ซึ่งเป็นกระหนกก็เขียนเป็นหมวดเครา แต่อย่าเข้าใจว่าเขียนเป็นภาพหน้ากาก เขียนแบบแสดงให้เห็นว่าผู้เขียนนั้นรู้ความคิดเดิมว่ายักษ์หมายความว่าเป็นคนชนิดใด เทวดาเป็นคนชนิดใด การนุ่งห่ม เครื่องแต่งตัว รู้ว่าจะสอดสวม

¹ สจข. ร.5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14 ลำดับที่ 12. 129.

² เสยห์ เกิดเจริญ. เล่มเดิม. หน้า 90

³ แหล่งเดิม

อย่างไร ไม่ได้เขียนพุง ๆ อย่างเช่นทุกวันนี้ รูปนั้นอยู่ข้างจะลบเลือนมาก เพราะเหตุว่าคงจะเขียนก่อน 300 ปีขึ้นไป เว้นแต่ด้านหน้ามารผจญที่จะชำรุดมาก จึงได้เขียนเพิ่มขึ้นใหม่ ก็แลเห็นได้ถนัดว่าความคิดไม่ตลอดร่องรอย เสาปูนแต่ทำสีน้ำมันเขียนลายรดน้ำเปลี่ยนแม่ลายต่างกันทุก ๆ คู่ แต่กรอบเชิงอย่างเดียวกัน กรอบเชิงงามนัก...”¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีพระราชนิพนธ์ถึงศาลาการเปรียญ ซึ่งในปัจจุบันมีการกล่าวถึงว่าเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าเสือ และทรงถวายให้แก่สมเด็จพระเจ้าแดงโม บ้างก็ว่าเคยเป็นที่ประทับของเจ้าพระขวัญ และสมเด็จพระเจ้าเสือโปรดให้รื้อนำมาถวายที่วัดนี้ อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าเหล่านี้ไม่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเลย เป็นที่น่าสังเกตว่า หากมีเรื่องเล่าเช่นนี้จริง พระองค์ซึ่งทรงสนพระทัยในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโปรดวิจิตรวรรณารามมากเป็นพิเศษ น่าจะทรงบันทึกเอาไว้บ้าง แต่สิ่งที่ทรงบันทึกเอาไว้มีเพียง

“หลังพระอุโบสถตรงกันแนวเดียวมีการเปรียญยาว เสาแปดเหลี่ยมเขียนลายรดน้ำลายไม้ซำกันทุกคู่ ฝากระดานปกน ข้างนอกเขียนลายทอง ข้างในเขียนลายน้ำกาว บานประตูสลักซับซ้อน ชู่มเป็นคูหางามเสียจริง ข้อซึ่งคิดจะเอาอย่างสร้างการเปรียญวัดใหญ่นี้ มีธรรมเนียมเทศน์แลสังเค็ดพระสวดของเก่างามเหลือที่จะพรรณนา แต่คนไม่มีใครมีใครชอบ เขาเห็นบุษบกที่รูปเหมือนพุ่มข้าวพรรยางามกว่าจึงได้สร้างขึ้นใหม่พึ่งจะแล้ว ราคาจะหลายสิบข่ง...”²

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประทับใจในฝีมือช่างและความงดงามของสถาปัตยกรรมวัดใหญ่สุวรรณารามเป็นอย่างมาก และยังทรงแนะนำไว้ด้วยว่า “...ถ้าผู้ใดออกมาเมืองเพชรบุรีมีน้ำใจที่จะดูการช่าง ไม่ใช่แต่เพียงมาเที่ยวถ้าเที่ยวเขา จะหาที่อื่นดูให้ดียิ่งขึ้นไปกว่าวัดใหญ่เป็นไม่มี”³

3.4.2 วัดมหาธาตุ

เป็นวัดเก่าแก่ ตั้งอยู่กลางเมืองบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเพชรบุรี ตำบลคลองกระแซง เมืองเพชรบุรี เดิมเรียกกันว่าวัดพระธาตุหรือวัดหน้าพระธาตุ เพราะเป็นที่ตั้งของพระมหาธาตุเจดีย์อันเป็นศูนย์กลางของเมือง

สันนิษฐานว่าวัดมหาธาตุสร้างขึ้นมาแล้วอย่างน้อย 700-1,000 ปี ซึ่งคาบเกี่ยวยุคสมัยอยู่ของขึ้นไปจนถึงทวารวดี ภายในวัดมีโบราณสถานโบราณวัตถุที่น่าสนใจเป็นจำนวนมาก เช่น พระปรางค์ห้ายอด พระอุโบสถ พระวิหารหลวง พระวิหารน้อย พระพุทธรูป พระระเบียง จิตรกรรมฝาผนัง พิพิธภัณฑสถานศิลปปะปูนปั้น ตลอดถึงงานสถาปัตยกรรม หมู่กุฏิสงฆ์ ซึ่งเป็นมรดกทางโบราณและประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าและงดงามซึ่งได้รับการอนุรักษ์ และบูรณปฏิสังขรณ์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

พระมหากษัตริย์ทุกรัชกาล เมื่อเสด็จ เมืองเพชรบุรี จะต้องเสด็จ มานมัสการพระมหาธาตุด้วยกันทั้งสิ้น ดังจะเห็นตัวอย่างจากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เสด็จ

¹ แหล่งเดิม

² แหล่งเดิม

³ แหล่งเดิม

เมืองเพชรบุรีเมื่อปีพ.ศ. 2403 ทรงกล่าวถึงพระราชธิดาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โดยเสด็จ เมืองเพชรบุรีในคราวเดียวกันนั้นว่า “กฐินหนูตุ้ยหนูปุกก็ได้ทอดแล้ว ที่วัดบันไดอิฐและวัดมหาธาตุ...”¹

ในวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2441 สมเด็จพระยาตราชานุภาพ เสด็จมายังเมืองเพชรบุรี และทรงแวะนมัสการพระที่วัดมหาธาตุ ทรงมีพระนิพนธ์ถึงเรื่องดังกล่าวไว้ในรายงานการเสด็จตรวจราชการมณฑลราชบุรี เมืองเพชรบุรี และเมืองสมุทรสาคร พ.ศ. 2441 ร.ศ. 117 กล่าวถึงวัดนี้ว่าเดิมมีพระปรางค์ใหญ่ 5 ยอด ซึ่งนับว่าเป็นพระธาตุหลักของเมืองเพชรบุรี แต่ต่อมาพังลงในสมัยรัชกาลที่ 4 เจ้าพระยาภาณุวงศ์ จึงได้จัดการก่อสร้างใหม่ ก็พังลงมาอีก เจ้าพระยาสุรพันธ์จึงจัดการก่อสร้างใหม่อีกครั้งหนึ่ง “พิเคราะห์ดูพระธาตุเพชรบุรีนี้ แต่เดิมน่าจะใหญ่กว่าพระธาตุเมืองราชบุรีแลเมืองสุพรรณ แต่หากชำรุดหักพังลงมาเสีย การที่ก่อสร้างขึ้นไว้ถ้าทำต่อไปให้แล้วอย่างเดิมก็น่ากลัวจะพังอีก เพราะเป็นแต่ก่อทับของเก่าที่เหลือพังไว้ อิฐที่ทำก็ไม่แข็งแรงถ้าจะซ่อมแซมกันให้ดีขึ้น ๆ จะต้องรื้อลงถึงรากก่อใหม่ที่ดียิ่งจะเป็นอย่างดี แต่ทำในเวลาปัจจุบันนี้ก็คงจะต้องใช้เงินไม่ต่ำกว่า 500 ชั่ง จึงยังเป็นที่ยึดข้องอยู่”²

3.4.3 วัดมหาสมณาราม

วัดมหาสมณารามหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าวัดเขาวัง เดิมชื่อวัดสะมน (วัดสะ-หมน) ตั้งอยู่บนไหล่เขาด้านทิศตะวันออก ในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังของชรวินโชน หลังวัดยังมีทางลงไปยังถ้ำพระพุทธรูป ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์หรือพระนอน ยาว 3 วา

วัดนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะขึ้นใน พ.ศ. 2402 ต่อมาใน พ.ศ. 2403 ก่อนเข้าพรรษา โปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมฉลองกุฏิใหม่ เมื่อวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 8 จ.ศ. 1222³ มีหลักฐานปรากฏในจดหมายเหตุหมอบรัดเลย์ว่าวันที่ 24 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ เมืองเพชรครั้งที่ 3 แต่ในวันที่ 22 เดือนเดียวกันมีการแห่พระไปเมืองเพชร ซึ่งหมายถึงการแห่พระพุทธรูป พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจำนวน 10 รูป จากวัดบวรนิเวศวิหาร มีพระใบฎีกาเอม ข้าหลวงในพระองค์เดิม ซึ่งเป็นชาวบางจาน เมืองเพชรบุรี ออกไปครองวัดมหาสมณาราม เป็นที่พระครูมหาสมณวงศ์ กับพระอันดับอีก 9 รูป พร้อมด้วยเทวรูปที่จะนำไปประดิษฐานบนศาลาที่พระนครศิริอิกองค์หนึ่ง ออกจากกรุงเทพฯ ด้วยขบวนเรือ และไปพักที่วัดบ้านแหลม แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปยังที่ประทับที่พระนครศิริ โปรดเกล้าฯ ให้ขบวนเรือกลับมารับพระพุทธรูป พระสงฆ์ และเทวรูป ให้พระยาเพชรบุรีไปประกาศให้ราษฎรชักชวนกันแห่พระพุทธรูป พระสงฆ์ และเทวรูปไปส่งที่วัดมหาสมณาราม⁴

เนื่องจากวัดมหาสมณารามเป็นวัดที่อยู่ใกล้พระนครศิริ เมื่อใดที่พระมหากษัตริย์เสด็จมาประทับที่พระนครศิริก็มักจะเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดนี้เสมอ อาทิ สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จมาประทับที่พระนครศิริ มีทั้งที่ทรงให้หมันต์พระสงฆ์จากวัดมหาสมณาราม และวัดคงคารามมารับบาตร ดังเช่นเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ จุลศักราช 1237 (พ.ศ. 2418) และมีทั้งที่เสด็จ ยังวัดดังกล่าวด้วยพระองค์เอง และเมื่อครั้งทรงให้ขบวนแห่หลวงที่เมืองเพชรบุรี ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีที่วัดมหาสมณาราม

¹ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เล่มเดิม. หน้า 144.

² ตราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. เล่มเดิม. หน้า 192-193.

³ ศิลปากร, กรม. เล่มเดิม. หน้า 32.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 32-33.

3.4.4 วัดพุทธไสยาสน์ (พระนอน)

วัดพุทธไสยาสน์ตั้งอยู่เชิงเขาวังด้านทิศใต้ ถนนคีรีรัถยา ไม่ไกลจากศาลหลักเมือง วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยา ประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ที่มีลักษณะงดงามและมีขนาดใหญ่ 1 ใน 4 ของประเทศ (ยาว 21 วา 1 ศอก 7 นิ้ว) สร้างด้วยอิฐตลอดทั้งองค์และลงรักปิดทอง เชื่อว่าเป็นฝีมือสกุลช่างสมัยอยุธยา องค์พระยื่นออกมาจากหินภูเขาที่อยู่ด้านหลัง สำหรับพระวิหารมีผนังเพียง 3 ด้านเท่านั้น เพราะอยู่ติดกับเขาวัง ผนังอีกด้านจึงเป็นส่วนของภูเขา บริเวณฝาพระบาทของพระพุทธรูปจะมียอด 108 ซึ่งมีหลักฐานว่าลวดลายมณฑล 108 ปรากฏสืบมาในการสร้างรอยพระพุทธรูปบาททั้งในลังกา พุกาม สุโขทัย อยุธยา สำหรับในประเทศไทยพบลวดลายมณฑล 108 ในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18¹

เนื่องจากวัดนี้ตั้งอยู่ไม่ไกลจากพระนครคีรี เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จมาประทับ จึงมักเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระนอนด้วย ดังจะเห็นได้จากในพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีไปถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. 2403 ว่า “ฉันได้พาหนุ่ย หนูปุก กับเจ้านายผู้หญิงที่ไปด้วยนั้นเดินเลียบไปบนเขานี้ จนถึงวัดพระนอนใหญ่ ฉันเข้าไปทอดพระกฐินอยู่ในพระอุโบสถ หนุ่ย หนูปุก กับพวกผู้หญิงที่ไปด้วยกัน เล่นเก็บดอกไม้ยูริมิวิหารพระนอน....”²

3.4.5 วัดกำแพงแลง

เป็นเทวสถานที่ถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด เอกสารชั้นต้นระบุว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคยเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรหลายครั้ง สมเด็จพระตำรงราชานุภาพเมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการมณฑลราชบุรี เมืองเพชรบุรีก็เคยเสด็จไปชม และทรงสันนิษฐานว่าวัดนี้เดิมคงเคยเป็นเทวสถาน เพราะยังเห็นมีเทวรูปอยู่ ทั้งมีปรากฏ 5 หลัง ฝีมือคล้ายปราสาทหินศิลาในมณฑลนครราชสีมาว่า “ที่สังเกตได้เป็นแน่แท้ คือลูกมะหวดช่องที่ฝาไม้ผิวดับที่วัดพนมวรรณ เมืองนครราชสีมาเลย เป็นแต่ที่นี้ทำด้วยศิลาแลง”³

สรุป

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่ชาวไทยรับมาจากชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในสยามประเทศ พระมหากษัตริย์และกลุ่มชนชั้นสูงเป็นคนกลุ่มแรกที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยความประสงค์ในการพักผ่อนพระราชอิริยาบถเพื่อทรงพระสำราญ ทั้งนี้เดินทางที่ยังไม่สะดวกนักทำให้ผู้ที่มีความสามารถในการเดินทางท่องเที่ยวยังมีไม่มากนัก และการเดินทางท่องเที่ยวในสมัยแรกๆ ยังเกิดขึ้นพร้อมกับแนวคิดเรื่องการรักษาสุขภาพ ยกตัวอย่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงต้องการหาที่ดินเพื่อสร้างพระราชวังใหม่ เพื่อประทับในฤดูฝน เนื่องจากพระนครคีรีมีอากาศชื้น ไม่เหมาะกับพระวรกายของพระองค์ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาประทับ ณ ชายทะเลที่หาดเจ้าสำราญ ซึ่งทำให้เกิดการท่องเที่ยวชายทะเลขึ้น

อย่างไรก็ดี การเสด็จพระราชดำเนินมาท่องเที่ยวยังเมืองเพชรบุรีของพระมหากษัตริย์จากรัชกาลที่ 4-6 ชี้ให้เห็นว่า แม้จะเสด็จ มาเพื่อประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถแต่ก็ได้ทรงวางเว้นพระราชกิจ การเสด็จมายังเมืองเพชรบุรีปีละหลาย ๆ ครั้งมีทั้งเพื่อประกอบพระราชกรณียกิจ ทรงรับแขกเมือง ทรงประทับเพื่อพักผ่อนพระราชอิริยาบถ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเมืองเพชรบุรีมากจนกระทั่งเสด็จมาสร้าง

¹ ปัทมา เอกมวง. (2549). การเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมที่วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา และที่วัดตระพังทอง จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์หลักสูตร ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ). หน้า 19.

² จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบาทสมเด็จพระ. เล่มเดิม. หน้า 143-144.

³ ตำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. เล่มเดิม. หน้า 191.

พระราชวังพระนครคีรีขึ้นที่เมืองเพชรบุรี บอกให้ทราบถึงการให้ความสำคัญกับเมืองเพชรบุรี การพัฒนาเมืองให้เหมาะสมสำหรับการรับวัฒนธรรมตะวันตก แม้ในรัชกาลต่อมาจะไม่โปรดการเสด็จประทับบนพระนครคีรี แต่ก็ยังโปรดเมืองเพชรบุรี เห็นได้จากการสร้างพระราชวังแห่งใหม่ที่ตำบลบ้านปืน พระมหากษัตริย์ยังทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่งในเมืองเพชรบุรี พระราชทานพระราชทรัพย์และกำลังคนเพื่อการซ่อมแซมและก่อสร้างสถานที่ต่างๆ เพื่อพัฒนาให้เมืองเพชรเป็นเมืองที่เหมาะสมสำหรับต้อนรับแขกเมือง เพื่อทำให้ชาวตะวันตกที่ได้มาเยือนเห็นว่าประเทศไทยมีความเจริญและพัฒนาหัวเมืองให้มีความเจริญ

กล่าวได้ว่าตั้งแต่เมื่อเริ่มแรกเกิดการท่องเที่ยวขึ้นในสยาม เมืองเพชรบุรีเหมาะสำหรับการเป็นเมืองท่องเที่ยวพักผ่อน เนื่องจากมีทั้งสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ภูเขา ถ้ำ แม่น้ำ ทะเล และสถานที่สำคัญทางศาสนาคือวัดวาอารามเป็นจำนวนมาก ความเจริญเกิดขึ้นจากการที่พระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นที่นี้ นำมาสู่การตัดถนนแบบตะวันตกขึ้นหลายสาย เช่น ถนนศิริรัถยา ถนนราชวิถี ถนนราชดำเนิน และยังทรงให้สร้างสะพานแบบตะวันตก ซึ่งปัจจุบันคือสะพานพระจอมเกล้าฯ ข้ามแม่น้ำเพชรบุรี การสร้างทางรถไฟสายใต้ โดยมีจุดหมายหนึ่งมายังจังหวัดเพชรบุรีก็เป็นเหตุหนึ่งที่น่าความเจริญมาสู่จังหวัดนี้ และทำให้เป็นจังหวัดที่มีผู้คนนิยมมาท่องเที่ยวกันมากจนกระทั่งปัจจุบัน และเมื่อพิจารณาสถานที่ท่องเที่ยวที่พระมหากษัตริย์ทรงนิยมเสด็จพระราชดำเนินก็จะเห็นได้ชัดว่าเป็นสถานที่เดียวกับที่กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของอำเภอเมืองเพชรบุรีในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

สจช. ร.5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14 ลำดับที่ 12 ระยะทางเสด็จประพาสกาญจนบุรีและเพชรบุรี (3 กรกฎาคม 123 - 14 สิงหาคม 129)

หนังสือจดหมายเหตุ เล่มที่ 2 จ.ศ. 1227-1228 (The Bangkok Recorder).

หนังสือ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2506). *พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1* พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2510). *จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค 23*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาบปกฉพ นายบันลือ รักวานิช ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2510. พระนคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงใหม่เจริญ.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2499). *พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสสมณทลราชบุรี ในปีระกา ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452)*. ปิยะมิตร พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.อ. ประธาน โชติวรรณ ณ เมรุวัดสัตตนาถปรีวัตร จังหวัดราชบุรี 2 ธันวาคม 2499.

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2544). *วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2514). *ระยะทางเสด็จประพาสสมณทลอยุธยา จดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู และเสด็จประพาสต้น ในรัชกาลที่ 5*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาบปกฉพนางกิมลี ศรีสมบุรณ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2514. พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร.

- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (มปป). *การเสด็จตรวจราชการหัวเมือง*. กรุงเทพฯ : สถาบันดำรงราชานุภาพ,
- ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. (2548). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. (2516). *พระบรมราชานุศาสนีย์ แสดงคุณานุคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและเรื่องค่ายหลวงหาตเจ้าสำราญ*. คุรุสภาพิมพ์เป็นอนุสรณ์งานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดบรมวงศัศรวรารามวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันเสาร์ที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- พยุ่ง วงษ์น้อย. นาริรัตน์ ปรีชาพีชคุปต์. บรรณาธิการ. (2558). *พระนครเขา - พระนครคีรี*. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเมืองเพชร. (2547). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์สายพิน เปี่ยมสง่า. เพชรบุรี : เพชรภูมิการพิมพ์.
- วรรณ วลัยลักษณ์. (2546). ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2545). “ยี่สาร ย่านตลาดกลางป่าชายเลน” ใน *สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนคนยี่สาร*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ศิลปากร, กรม. *ตามรอยฝรั่ง เล่าความหลังเมืองพริบพรี (เพชรบุรี)*. กรมศิลปากร : กรุงเทพฯ, 2557.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). “ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านยี่สาร.” ใน *สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนคนยี่สาร*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เสยย์ เกิดเจริญ. (2542). *พระปิยมหาราชกับเมืองเพชร*. เพชรบุรี : เพชรภูมิการพิมพ์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2544). *แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

วิทยานิพนธ์

- นวลสวาท อัครวิธานนท์. (พ.ศ. 2535). *ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรี พ.ศ. 2400-2460*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่นเพชร จำปา. (2545) *วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปัทมา เอกม่วง. (2549). *การเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปกรรมบนรอยพระพุทธรูปบาทที่วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยาและที่วัดตระพังทอง จังหวัดสุโขทัย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรรรรณ ศรีอุดม. (2543). *การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)*. ปริญญาโท (ศศ.บ. ประวัติศาสตร์ไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

<http://www.royin.go.th/dictionary/> เข้าถึงเมื่อ 1 มกราคม 2560.

<http://th.wikisource.org/wiki/สนธิสัญญาเบาวีริง> เข้าถึงเมื่อ 25 มกราคม 2560.